

KINCSES KATALIN MÁRIA

Frontvonalból a hátországba

Házi Jenő soproni levéltáros első világháborús katonai pályafutásának rendhagyó utolsó szakasza

Házi Jenő (1892–1986) munkássága előtt az utókor egy 1993-ban kiadott emlékkönyvben tisztelgett.¹ A soproni levéltáros, történész 1892. április 16-án a csallóközi Vásárúton született. Egyetemi tanulmányait történelem és földrajz szakos tanárjelöltként 1910–1914 között folytatta a Budapesti Magyar Királyi Tudományegyetemen, történelemből írta szakdolgozatát a detrekői vár történetéről.² 1914–1915-re a budapesti Gyakorló Főgimnáziumhoz nevezték ki tanárnak. Nem kezdte el tanári munkáját, mert 1914. július 28-án bevonult egyéves önkéntesi szolgálatra a császári és királyi 94. gyalogezredhez. A kiképzés, valamint a tanfolyam elvégzése után hadapród őrmesterként küldték ki a Kárpátokba. 1915. április 11-én, a Zemplén vármegyei Virava közelében a gerincénél több helyen súlyosan megsebesült, miközben társai életét mentette. Sebesülése operálhatatlan volt, de a konzervatív kezelések hatékonynak bizonyultak: könnyebb fizikai terhelést elbirt a szervezete.

¹DOMINKOVITS Péter–TURBULY Éva (szerk.): *Házi Jenő Emlékkönyv. Emlékkönyv Házi Jenő Sopron város főlevéltárosa születésének 100. évfordulója tiszteletére.* Soproni Levéltár, Sopron, 1993.; HORVÁTH Zoltán: Házi Jenő élete és munkássága. In: Uo. 9–26. Újabb életrajzi összefoglaló: KINCSES Katalin Mária: Levéltáros a fronton és a hátországban – Házi Jenő emlékei az első világháborúról. In: TÖRÖK Róbert–ZÁVODI Szilvia (szerk.): *Háborús hétköznapiak II. Tudományos konferencia.* Budapest, 2016. 137–153.

²HÁZI Jenő: Detrekő vára a középkorban. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1914. 190–209., 363–385., 503–527. A doktori értekezés önállóan megjelent: HÁZI Jenő: *Detrekő vára a középkorban.* (Történeti Értekezések, 11.) Stephaneum, Budapest. 1917.

Hóstattéért Arany Vitézségi Érmét kapott. Egészségi állapota miatt frontszolgálatra nem térhetett vissza, így 1915 szeptemberében az 1. bosnyák hadtápszászlóaljhoz osztották be, Orosz-Lengyelországban, Lublinban és környékén szolgált egy évig.

A román hadüzenetkor orvosai tanácsa ellenére ismét önként jelentkezett a frontra: 1916 októberében már a császári és királyi 82. székely gyalogezred katonájaként harcolt, december 16-án az Ojtozi-szorosban megint – ezúttal könnyebben – megsebesült: srapnelszilánkok súrolták mindkét karját. Lábadozása idején, 1917 tavaszán diplomatikából, heraldikából és kozmográfiából³ doktori vizsgát tett. Tudományos kapcsolatai révén a levéltárosi pálya felé orientálódott: áprilisban levéltári kezelői szakvizsgát tett. Május 13-án kinevezték Sopron szabad királyi város levéltárosává. 1918. szeptember 14-én szerelt le tartalékos hadnagyként, tizenhat havi aktív szolgálat után.

Házi Jenő nevéhez másfél tucat monográfia, önálló könyv köthető, másfél száz tanulmány szerzője.⁴ Tudományos munkássága elismeréseképpen 1938-ban az MTA levelező tagja lett.⁵ Maradandót alkotott nemcsak Sopron és Vas megye középkori okleveles anyagának kiadásában, hanem Sopron város középi és kora újkori történetének feltárásában és általában a magyar hivataltörténet témakörében.⁶

Házi Jenő személyi hagyatékát a Soproni Levéltárban őrzik.⁷ A forráscsoport fontos részét képezik első világháborús naplói;⁸ melynek egyik részletét közöljük a továbbiakban.⁹ Házi Jenő

³ Diplomatika: oklevéltan, heraldika: címertan – a történelem segédtudományai; kozmográfia: a föld leírása – a földrajztudomány segédtudománya.

⁴ Műveinek összefoglaló bibliográfiája: HORVÁTH Zoltán: I. m. 17–24.

⁵ Székfoglalója megjelent: HÁZI Jenő: A városi kancellária kialakulása Sopronban. *Soproni Szemle*, 1956/3. 202–215.

⁶ További életrajzára lásd: HORVÁTH Zoltán: I. m.; KINCSES Katalin Mária: I. m.

⁷ Tételesen lásd: VARGA Imréné: Dr. Házi Jenő hagyatéka a Soproni Levéltárban. In: DOMINKOVITS Péter–TURBULY Éva (szerk.): I. m. 27–61.

⁸ Magyar Nemzeti Levéltár Soproni Levéltára, Házi Jenő főlevéltáros hagyatéka, XIV. 98. sz. Első világháborús naplók: 1914. június 28.–1920. július 1. I–V. füzet.

⁹ A naplók közül eddig egy részlet került közlésre: KINCSES Katalin Mária: A 82. gyalogezred kötelékében: erdélyi hadszíntér, 1916. október–1917. január. Részlet Házi Jenő első világháborús naplójából. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2017/2. 601–640.

saját kezű feljegyzései öt füzetben találhatóak.¹⁰ A feljegyzések műfaja nem egyértelmű: formailag visszaemlékezésnek, tartalmilag azonban inkább naplónak tekinthető.¹¹ Utóbbi mellett szól, hogy feljegyzései az események megtörténtekor, illetve azokat követően egy-két héten vagy egy hónapon belül keletkeztek. Másrészt azonban a szerző a naplófeljegyzéseket időről időre áttekintette, átfésülte, s azokhoz kiegészítéseket írt.

A naplók forrásértéke hadtörténeti, tudománytörténeti, politika- és kortörténeti szempontból egyaránt unikális. Tudomásunk szerint nem hivatásos katonaként frontszolgálatot teljesített levéltáros tollából még nem került közlésre napló, visszaemlékezés az első világháborúról. Szerzőjük kerek, egész, a háborús évekre vonatkozóan lezárt, értékelő, utólag javított, módosított, pontosított, kiforrott írásművet hagyott hátra, mely rendkívül sokrétű, és a történeti kutatás számára sok vonatkozása miatt nagyon jól hasznosítható.

A források végigkövetik a háborús esztendőket, és éppen arra az időszakra esik megszületésük, amely, párhuzamosan a háborús eseményekkel, egyúttal a fiatal levéltáros, történész életében a pályakezdés, az életre szóló tudományos elkötelezettség és társadalmi-politikai fogékonyság kialakulásának évei is voltak. Házi Jenő katonai múltja színes, sokrétű. Rendhagyó módon három különböző területen is megfordult: a frontvonalban, a hadtápnál, végül a hadifém-gazdálkodásban, melyről a mostani forráskiadás közöl részleteket annak okán, hogy ezen a területen tevékenykedni az első világháborúban a szokásostól eltérő katonasorsnak mondható. A rögzített események több síkon láttatják nemcsak egy korabeli szemtanú háborús élményeit a frontokon és a háttérben, hanem a sebesülések, szabadságolások, majd a frontszolgálat után a hadtáphoz, végül a

¹⁰ Az I. füzetben: fol. 1r–154r tollal írva; a II. füzetben: fol. 15r–112v tollal írva; a III. füzetben: 1–82. oldal, ebből a 7. oldal feléig ceruzával, onnan tollal írva; a IV. füzetben: előlap tollal írva + 1–155. oldal, ebből a 48. oldal második bekezdéséig ceruzával, a 48. oldal 3. bekezdésétől a 83. oldal 1. bekezdéséig ceruzával, a 83. bekezdésétől a 155. oldalig tollal írva; az V. füzetben: előlap tollal írva + 1–60. oldal tollal írva.

¹¹ Házi Jenő hasonló naplót vezetett 1944. október 15. és 1950. június 25. között is. Lásd VARGA Imréné: I. m. 29.

hadigazdálkodás területére vezényelt bölcsész fiatalember szemén keresztül fontos mentalitás-, művelődés-, tudomány- és társadalomtörténeti folyamatokat, gazdaságtörténeti jelenségeket, eseményeket rögzít a Monarchia és Magyarország világháborús életéről.

Házi Jenő második sebesülése után kénytelen volt belátni: fizikai állapota miatt nem alkalmas a továbbiakban frontszolgálatra. 1917 júliusában fölmerült annak a lehetősége, hogy a bécsi Hadilevéltárba vezénylik, de július 16-án a bécsi hadügyminisztérium 7. osztályának ügynevezett Kupfergruppe¹² alosztályához irányították, ahol közölték vele: szolgálatának lényege a továbbiakban különféle üzemek, kereskedések látogatása, ellenőrzése és a fém tartalékok háborús célú felmérése lesz. Feladata, hogy ellátogasson a Monarchia területén, főleg Bécs, Pozsony, Budapest környékén a fémfeldolgozással (is) foglalkozó üzemekbe, és fölmérje, ott mennyi réz és más fém áll rendelkezésre, aminek alapján azt vagy annak egy részét az adott üzemnek háborús célra be kellett szolgáltatnia. Az új megbízás miatt először elkeseredett, nem sejtve, milyen érdekes, kalandos, nem utolsósorban hasznos és termékeny szakasza kezdődik életének. Július 26-án az ügynevezett Metall-Zentrale¹³ gyűjtőhelyen kapott eligazítást Bécsben; egy teljes évet töltött még a Fémcsoportnál.¹⁴ 1918 tavaszán csoportvezetővé nevezték ki (erre a mostani közlemény már nem terjed ki). Ettől kezdve ő maga már nem járt ki az üzemekhez, csak koordinációs munkát végzett.

¹² Kupfergruppe: szó szerint: rézcsoport (német). Pontosabban az ügynevezett Kontrollstelle für Metallverarbeitende Betriebe: a fémfeldolgozó üzemek ellenőrző állomásához került.

¹³ Metall-Zentrale: fémközpont (német). A Kupferwerke Oesterreich (Osztrák Rézművek) egy 1899-ben alapított vállalat volt, amely különböző sárga- és vörösréz, valamint alumíniumtárgyakat gyártott: drótokat, sodronyokat, lemezeket, huzalokat és csöveket. 1919 után Kupferwerke Böhmen néven, immáron cseh fennhatóság alatt működött tovább a prágai, azonos nevű vállalat részeként 1938-ig Aussigban (ma: Ústí nad Labem, Csehországban).

¹⁴ Az osztrák Metallzentrale párhuzamos magyarországi intézménye a Magyar Szent Korona Országainak Fémközpontja Rt., amely a Gyáriparosok Országos Szövetségének fennhatósága alatt dolgozott 1915-től. Központi épülete Budapesten, a IV. kerületi Városház utca 10. alatt volt.

A forrásrészlet – melyet az alábbiakban közreadunk a naplóból – átírásánál indokolatlannak tűnt a teljes betűhívség, így javítottuk a nyelvhelyességi, helyesírási és stiláris hibákat. Tekintettel voltunk a magyar helyesírás változásaira, a korra jellemző írásmódot a maihoz igazítottuk. Igyekeztünk kiküszöbölni a szóismétléseket, javítottuk a hibás egyeztetéseket, vonatkozó névmásokat, betűvel írtuk át az egyszerű számneveket. Pótoltuk a hiányzó névelőket, kötőszókat. Indokolt esetben a szórenden, mondatszerkezeten is változtattunk. A korra és Házi Jenőre jellemző régies vagy itt-ott elírt alakzatot, írásmódot és szófordulatokat azonban mindenütt megtartottuk, indokolt esetben jegyzetben értelmezve a kifejezést. A hibás helyesírású idegen szavakat javítottuk, a latinus alakú kifejezéseket, a régi-es, pontatlan helyesírású tulajdonneveket jelzés nélkül átírtuk. A német, osztrák, cseh, szlovák, lengyel helyneveket is a mai helyesírású változatra cseréltük. A rövidítéseket kurzívan oldottuk föl. A forrást lapalji szövegkritikai és tárgyi jegyzetekkel láttuk el.¹⁵ Itt kerültek fordításra az idegen nyelvű szövegek is.

¹⁵ Az általános lexikonok, szótárak mellett a jegyzetapparátus elkészítésekor az alábbi művekre támaszkodtam: JULIER Ferenc: *A világháború magyar szemmel*. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1933. (Interneten: <http://mek.oszk.hu/02200/02221/html/>. Letöltve: 2017. 10. 09.); A cs. és kir. 82. székely gyalogezred története 1883–1919. A m. kir. Hadilevélár okmányainak felhasználásával / Vitéz József kir. herceg előszavával. Madách nyomda, Budapest, 1931.; K. J. KUTSCH–Leo RIEMENS: *Großes Sänglerlexikon*. (Vierte, erweiterte und aktualisierte Auflage.) Bd. 1–7. K. G. Saur Verlag, München, 2003.; *Oesterreichisches Musiklexikon*. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 2003.; Rudolf FLOTZINGER (Hrsg.): *Oesterreichisches Musiklexikon*. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 2002–2005. Forrás: <http://www.musiklexikon.ac.at/ml?frames=no> (Letöltve: 2017. 10. 10.); *Österreichisches Biographisches Lexikon*. Forrás: <http://www.biographien.ac.at/oeb1?frames=yes> (Letöltve: 2017. 10. 09.); Antonio SCHMIDT-BRENTANO: *Die k. k. bzw. k. u. k. Generalität 1816–1918*. Österreichisches Staatsarchiv, Wien, 2007.

A Prága történetéről és a város műemlékeiről szóló részek azonosításához a továbbiakban felhasznált irodalom: Marek LAŠTOVKA–Václav LEDVINKA: *Pražský uličník. Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství*. Libri, Praha, 1997.; Emanuel POCHÉ: *Prag. Ein Bildhandbuch. Kunstdenkmäler in der Tschechoslowakei*. Ed. Leipzig, Leipzig, 1978.; Hugo ROKYTA: *Die böhmischen Länder. Handbuch der Denkmäler und Gedenkstätten europäischer Kulturbeziehungen in den böhmischen Ländern. I. Prag*. (2., überarbeitete und erweiterte Auflage.) Vitalis, Prag, 1995.; Michael BUSSMANN–Gabriele TRÖGER:

Forrásközlés

Wien, 1917. szeptember 29. [...]

[1917.] július 12-én jelentettem a bevonulásom az adjutánsnak, Herzog századosnak,¹⁶ aki azt a kérdést tette¹⁷ hozzám, hogy nem volna-e kedvem Bécsbe a hadügyminisztériumhoz menni. Miért ne? – válaszoltam én, hisz épp oda törekszem, a Kriegsarchivba.¹⁸ Ő felvilágosított, hogy a 7. Abteilungba¹⁹ lennék beosztva, de helyben, Bécsben, már könnyebb lesz keresztülvinnem a Kriegsarchivba való áthelyeztetésemet. Igazat kellett neki adnom, és jelentkeztem. Este már benne volt a zászlóaljparancsban, hogy: „Auf Militär Administration Numero 23 164/Kriegsministerium, Abteilung 7., Numero 22 448/M. G. vom 1917./Lt. in der Reserve Eugen Házi hat nach Wien abzugehen und sich beim Kriegsministerium 7. Abteilung Maschinengewehr zu melden.”²⁰

Ez a kommandírozás²¹ a bajtársak között általános irigységet keltett, mert szegények mindnyájan azon a véleményen voltak, hogy a hadügyminisztériumba jutni igen nagy kitüntetés. Magam is örültem neki, mert jobbnak tartottam Bécsbe jönni, bármily nehezek legyenek is ott az életviszonyok, mint valamely elhagyatott hadtápvonalbeli fészekben eltemetődni. Még ugyan ezen a napon megkaptam utólagosan a vaskeresztemről szóló

Prag. (3., aktualisierte und erweiterte Auflage.) Müller, Erlangen, 2005.; Detlev ARENS: *Prag. Kultur und Geschichte der „Goldenen Stadt“.* (DuMont-Kunst-Reiseführer. 5., aktualisierte Auflage.) DuMont, Ostfildern, 2013.

¹⁶ A fent említettek alapján, orvosai tanácsával ellentétben, Házi Jenő úgy ítélte meg, hogy harctéri szolgálatra a továbbiakban alkalmas lesz. – Adjutáns = segédtsz. – Erich Herzog százados, a 82. székely gyalogezred katonája (1917).

¹⁷ Értsd: intézte.

¹⁸ Kriegsarchiv: hadilevéltár (német). A bécsi Hadilevéltárról van szó.

¹⁹ Abteilung: itt: osztály, csoport (német)

²⁰ A 23 164. katonai adminisztráció a Hadügyminisztérium 7. osztályának 1917. évi 22 148. számú/M. G. v. 1917./Lt. rendelkezésére Házi Jenő tartalékosnak Bécsbe kell mennie és jelentkeznie kell géppuskásként a Hadügyminisztérium 7. osztályánál (német). – A német szövegek fordítását Tuza Csilla ellenőrizte, amit ezúton is köszönök.

²¹ Kommandírozás (latin→német) = vezénylés, parancs, rendelkezés.

bizonyítványt,²² mit nagy meglepéssel vettem át és tettem el az irataim közé.

A névnapom²³ csomagolással és búcsúzkodással telt el. A családok közül egyedül Szabó főerdészéknél²⁴ tisztelegtem, kiknek meleg vendégszeretetét módomból többször tapasztalni. Most, amikor válófélben voltam Szászvárostól,²⁵ éreztem, hogy mily jól ment nekem itt a sorom és mennyire fáj a távozás, talán örökre. A bajtársaknak is Isten hozzádot mondva, július 14-én, a délutáni személyvonattal elutaztam egyedül, mert a szolgálomnak²⁶ szabadságot eszközölve ki, a századhoz bevonultam.

Július 15-én reggel Pesten voltam, és a rossz vonat-összekötés miatt az egész napot ott töltöttem el. Az Otthonban²⁷ laktam. Spányiéknál²⁸ is megfordultam. Zsinka barátomtól²⁹ pedig elbúcsúztam, aki szabadságra ment haza, onnan pedig

²²I. Ferenc József császár 1916. április 1-jén Bécsben kelt parancsiratában deklarálta a Koronás Vas- és a Vas Érdemkereszt (Eisernes Verdienstkreuz [mit der Krone]) kitüntetések életre hívását. A Koronás Vas Érdemkeresztet és a Vas Érdemkeresztet fekete-fehér hadiszalagon ítéltették oda. SALLAY Gergely Pál: 1916 az osztrák–magyar kitüntetés-történetben. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2016/3. 795–796. Házi Jenő az erdélyi hadszíntéren 1916 októberében már a császári és királyi 82. székely gyalogezred katonájaként harcolt. December 16-án az Ojtozi-szorosban második alkalommal sebesült meg, miközben géppuskás szakasza tagjainak életét mentette meg: srapnelszilánkok súrolták mindkét karja felületét. Tettéért a Német Vaskereszt II. osztálya kitüntetést helyezték kilátásba, amit 1917. március 19-én odaítéltek neki.

²³Július 13.

²⁴Közelebbit nem sikerült megtudni róla.

²⁵Szászváros: Hunyad vármegyében, ma: Orăștie, Romániában. A 82. székely gyalogezred csapatpóttestének székhelye.

²⁶Értsd: tisztiszolgálomnak. Kilétét sajnos nem ismerjük.

²⁷Az 1912-től a budapesti Horánszky utcában lévő jezsuita Jézus Szíve Szövetség Kongregációs Otthon (a Jézus Szíve Társulatok Szövetségének székháza) az első világháború alatt egyúttal hadikórházként is működött. Házi Jenő első, súlyos gerincsebesülését követően első ízben 1915. május 17-től tartózkodott a kórházban.

²⁸A Királyfy-Spányi családnál, Királyfy-Spányi Lajos (†1928) Házi Jenő egyik barátja volt.

²⁹Zsinka Ferenc, dr. (1889–1930) könyvtáros, történész, 1913-tól az Országos Széchényi Könyvtárban gyakornok, majd könyvtáros, 1929-ben megbízott vezető. Házi Jenő legjobb barátja.

Konstantinápolyba készült.³⁰ Július 16-án hazaérkeztem én is. A sok csomagot, mit magammal cipeltem, leraktam. Sokáig nem mertem otthon időzni, mert féltem, hogy majd Bécsben felelősségre vonnak, így aztán július 18-án estére már Bécsbe is érkeztem, ahol hosszas keresgélés után az Erzherzog Rainer Szállodában³¹ kaptam borsos áron szobát.

A következő napon jelentkeztem a 7. Abteilungnál, ahol is a Kupfergruppe³² alosztályához, a Kontrollstelle für Metallverarbeitende Betriebe³³ lettem beosztva, és miként megtudtam, szolgálatunk a különféle üzemek, kereskedések stb. ellenőrzése lesz a fémek szempontjából.³⁴ Miután átköltözök a Roter Hahnba³⁵ és a bécsi drága árakkal közelebbi ismeretségbe jutottam, láttam csak, hogy mily fontos rám nézve az, hogy hazulról egyet-mást hozzak magamnak. Mert a hivatalban a kurzus³⁶ megkezdéséig semmiféle munkánk nem volt, én tehát becsületesen kétnapos Absentierungot³⁷ akartam kérni, de a bürokratizmus miatt láttam, hogy így még egy hét múlva sem érek célt, ezért a rövid úton való megoldást választottam, és mint mondják: „illa berek, nádak, erek”, egyszerűen engedély nélkül ellógtam haza július 21-én, és csak másnap este tértem vissza. Természetesen senkinek halvány sejtelme sem volt az eltávozásomról.

³⁰ Zsinka Ferenc, aki ekkor a Nemzeti Múzeum segédőre volt, török nyelvtudása miatt a Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézetbe került ösztöndíjasként. Lásd: NAGY Norbert: *A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet története (1916–1918)*. (Balkán Füzetek, 7.) PTE TTK FI Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja, Pécs, 2010.

³¹ Bécs egyik patinás, 1912-től napjainkig működő belvárosi szállodája.

³² Lásd a 12. jegyzetet.

³³ A fémfeldolgozó üzemek ellenőrző állomásához (német).

³⁴ Vagyis arról volt szó, hogy az üzemeket a fém (főleg réz – innen a csoport neve – és vas stb.) háborús célokra történő beszolgáltatása végett fel kellett keresni, s a gyárak, üzemek fémmennyiségét felmérni.

³⁵ Zum roten Hahn: Bécs egyik legrégebbi külvárosi, de jó nevű fogadója. Az 1910-ben szecessziós homlokzatot kapott barokk épületben ma is szálloda működik.

³⁶ Túlzó megfogalmazás. Nem volt szó tanfolyamról, hanem egyszerű eligazításról és parancskiadásról.

³⁷ Absentierung: eltávozás, eltávozási engedély (német).

Miután úgy volt a terv, hogy a kurzus, melyben bennünket az új hivatási körünkbe kiképeznek, július 23-án fog kezdődni, ezen a napon siettem is arra a helyre, ahol találkozunk kellett. Mily nagy volt a csodálkozásom, midőn az úgynevezett Lagerplatzon³⁸ nem találtam senkit sem, visszatértem tehát a hivatalba, és útközben egy kissé szorongtam is: hátha rájöttek az eltávozásomra. A hivatalba érve megtudtam mindent. A kurzus kezdetét pár nappal kitolták, és én hiába rohantam ki messze, a Duna mellé. Így is jó volt. Én időközben lakás után próbáltam nézni, mert bár a szállodában igen szép szobát kaptam, de a nagy utcai forgalom miatt alig tudtam aludni. Egyelőre nem találtam szobát. Még előbb tapogatóztam aziránt is, hogy a Kriegsarchivba be tudnék-e jutni. A kilátások nem voltak kedvezők, és miután doktor Szekfűtől,³⁹ akit a Staatsarchivban⁴⁰ meglátogattam, úgy hallottam, hogy nagyon kihasználják az embert az egyes urak, kik aztán a cikkekre neveiket ráírják és a nagyvilág előtt más munkájával aratnak dicsőséget – elment a kedvem attól, hogy igen törjem magamat oda.

Július 26-án megkezdődött a kurzus, és három nap egymás után az osztrák Metall-Zentrale gyűjtőhelyére⁴¹ mentünk ki azt meg szemlélni és a szükséges elemi ismereteket megszerezni. A legkülönfélébb háztartásbeli cikkek, eszközök stb. voltak itt óriási mennyiségben felhalmozva több millió korona értékben,

³⁸ Lagerplatz: tábori tér, tábortér (német).

³⁹ Szekfű Gyula (1883–1955) történész, később akadémikus, egyetemi tanár, ekkor a bécsi Házi-, Udvari és Állami Levéltár referense.

⁴⁰ Haus-, Hof- und Staatsarchiv: Házi-, Udvari és Állami Levéltár, Bécs.

⁴¹ A Metallzentrale Aktiengesellschaftnak 1914 novemberétől Bécs minden kerületében volt gyűjtőhelye, 1916-ban a külső kerületekben összesen 16. Lásd a gyűjtőhelyek címlistáját: <http://www.digital.wienbibliothek.at/download/pdf/475859?name=Einkaufstellen%20der%20Metallzentrale%20A%3D%20G%20Wien%20in%20den%20C3%A4u%20C3%9Feren%20Bezirken>; http://www.bildarchivaustria.at/Pages/ImageDetail.aspx?p_iBildID=14290171 (Letöltve: 2016. 07. 21.) Nem tudtam pontosan meghatározni, Házi Jenő melyikbe ment ki. A Metallzentrale teljes története feldolgozatlan. Fontosabb információk a vállalatról, amely 1917 szeptemberéig körülbelül 100 ezer tonna fémeket foglalt le és vásárolt háborús célokra, lásd: Wolfgang PENSOLD: *Unter dem Losungsworte Krieg und Technik*. Közzétéve a Technisches Museum, Wien honlapján: http://www.austroclassic.at/index.php?option=com_content&task=view&id=2823&Itemid=27 (Letöltve: 2016. 07. 21.)

mit aztán innen az egyes gyáraknak továbbítanak hadianyag gyártása céljából.

Magától értetődő, hogy az eléggé száraz kurzus folyamán a szórakozás szükségét fokozottabb mértékben éreztem, és miután még nem ismertem ki nagyon jól magamat Bécsben, meg nyári évad is volt, ennél fogva július 28-án este elmentem a Kriegsaustellunghoz tartozó Marine Schauspielbe,⁴² ahol a technika magas színvonalát valóban bámulhattam. A tengeri csaták lefolyását eléggé hűen adja vissza. Egyébiránt az egyes képek tárgyát a program részletesen ismerteti.

Wien, 1917. október 1.

Július 29-én sikerült a Weissgärberlande⁴³ 8. szám alatt egy szép utcai szobát találni az első emeleten, melyet azonnal ki is béreltem havi 90 koronáért. A délután folyamán pedig kirándultam. [...]

Az egész hét folyamán át tartott a kurzus, melynek folyamán több üzletet és gyártelepet meglátogattunk, megnéztük a Kriegsministerium gyűjtőhelyét is, és a Metall Zentrale irodájában több praktikus előadást hallgattunk meg, mivel aztán be is fejeződött a kurzus, én pedig az elkövetkező vasárnapot, augusztus 5-ét arra használtam fel, hogy ismét elmenjek haza egy kis élelmiszerért. Útközben összejöttem egy volt iskolatársammal, Simon Károllyal,⁴⁴ aki szintén szüleihez ment haza. Eszéken, a magyar államvasutak gimnáziumában tanár, és már meg is nősült. Mily különbség, ha valaki civil, és nem katonára, gondoltam magamban, anélkül hogy irigyeltem volna. [...]

Wien, 1917. október 2.

Mihelyt az István királyi⁴⁵ hazautazásomról Bécsbe visszatértem, azonnal elmentem még augusztus 22-én az illetékes

⁴² A hadikiállításához tartozó tengerészeti látványosság (német): gyakorlatilag hadihajó- és haditengerészeti kiállítás a bécsi Práterban.

⁴³ A Weißgerberlande a Duna-csatorna partjának egyik harmadik kerületi utcája, összekötő vasút, híd és gyárépületek voltak a környéken.

⁴⁴ Közélebbit nem sikerült meg tudni róla.

⁴⁵ Szent István király ünnepe, augusztus 20.

katonaorvoshoz, aki tüzetes megvizsgálás céljából a K. u. k. Garnison Spital Nr. 1-be⁴⁶ küldött az 5. osztályra, professor Exnerhez,⁴⁷ akinél csakhamar meg is jelentem. A tanár megvizsgált, és elrendelte a röntgenezésemet, mi még a nap folyamán megtörtént. A professor, midőn meglátta a sok szilánkot bennem, felvett a kórházba, ahova augusztus 24-én be is költözök. Szentül meg voltam győződve, hogy operálni fognak,⁴⁸ és az ismerőseimnek is ezt adtam tudtul. Augusztus 25-én újból megvizsgált a professor, melynek eredményeképp úgynevezett Lokalisierung-röntgenezést⁴⁹ rendelt el, mely abból áll, hogy a fájós testrészt világítják meg. Csak két nappal később tudtam meg az eredményt. Eszerint az operáció ügye elesett, mert arra a felfedezésre jutott a tanár, hogy a sebhely odaforradt a csontozatba, és innen a fájdalmak a menetelésnél. Ennek folytán meleg levegővel és masszírozással való kezelést állapított meg,⁵⁰ mely azonnal kezdetét vette, és nap nap után szorgalmasan kezeltettem magamat. Annyira ki voltam fáradva, hogy az első napokban semmi kedvem sem volt a kórházat elhagyni, de annál inkább nekiláttam a tanulásnak,⁵¹ melyet törhetetlen kitartással folytattam mindaddig, míg a kivonatólással egymás után a jogi tárgyakból el nem készültem.

A 220-as szobában, ahol az ágyam volt, összesen nyolcan voltunk tiszték. Bár különféle elemekhez tartoztak ezek, mégis nagyon jól kijöttem velük. Nagy tekintélyre tettem szert, és azt féltékenyen őriztem is mindig. Mivel a kórházban való remetéskedést csakhamar eluntam, ennél fogva szórakozások után néztem a délutáni órákban, amikor a kórházból szabad volt kimenni. Eleinte csak kis sétákat tettem, és szinte véletlenül

⁴⁶ Az 1. számú császári és királyi helyőrségi kórházba (német).

⁴⁷ A jofestadt 1. sz. helyőrségi kórház orvosáról nem sikerült többet megtudni.

⁴⁸ Sebesüléséről, az operációról lásd a bevezetőt.

⁴⁹ Lokalisierung: lokalizáló, helymeghatározó (német).

⁵⁰ A meleg levegő lazítja az izmokat és a szöveteket, a masszírozást hatékonyabbá teszi. A végső cél az volt, hogy a csontszilánkok ne ágyazódjanak be véglegesen, hanem a konzervatív kezelés következtében távozzanak.

⁵¹ Házi Jenő ekkor már levéltári fogalmazói vizsgájára készült.

mentem el szeptember 2-án este a Deutsches Volkstheaterbe,⁵² ahol Schmidt Lothar: Perlen című vígjátéka⁵³ került a színre. Nem sajnáltam a pénzt és fáradságot a végén, mert valóban irodalmi színvonalon álló darabról van szó, melyet a játékosok művésziiesen adtak vissza. [...]

Wien, 1917. október 3.

Szeptember 4-én a kórháztól ki lettem rendelve a K. u. K. Divisionsgerichthez (Hernals Gürtel 6–12) mint Mitglied.⁵⁴ Ugyan nem voltam elragadtatva a megtiszteltetéstől, mert Orosz-Lengyelországban többször volt ehhez szerencsém,⁵⁵ és a tárgyalás unalmassága meg hosszadalmassága félelmetes volt előttem mindig. Itt, Bécsben azonban egy kissé másként ment, mert a vádlottak tudtak németül beszélni, és így mindent megértettem, aztán egy egyetemi professzor véleménye, mit előszóval elmondott az egyik vádlott tettének beszámíthatóságára nézve, ki önmagát lőtte meg – természetesen cseh volt⁵⁶ –, meg a védőbeszédék magas színvonalon állottak, és élvezettel hallgattam ezeket végig.

Egyébiránt a napi sétákon kívül nem mentem sehova sem. Sokat dolgoztam, és az előrehaladásomnak nagyon örültem. Mikor már láttam, hogy a tanulást nemsokára befejezem, el-

⁵² Deutsches Volkstheater (ma: Volkstheater): 1889 óta működő bécsi színház. A továbbiakban a Házi Jenő bécsi színház- és operalátogatásairól szóló részletes leírásokat elhagyjuk.

⁵³ Schmidt (született Goldsmidt), Lothar (1862–1931) német író és dramaturg: *Perlen älterer romanischer Prosa* című műve (magyarul nem jelent meg, a cím jelentése: Gyöngyök, régebbi római kori próza).

⁵⁴ A császári és királyi hadosztálybírószághoz (Hernals körút 6–12.) mint tag (német). Házi Jenő 1916 májusa óta volt haditörvényszéki tag (ekkor még az 1. bosnyák hadtápszázalójnál) a közös hadsereg kötelékében. A súlyos és kevésbé súlyos fegyelmi ügyek helybéli megtárgyalására létrehozott ad hoc katonai bíróságok öt főből álltak: a hadbíróból, egy (fő)hadnagy rangú tisztből, egy törzstisztből, egy jegyzőből, végül egy tiszthelyettesből (ami Házi Jenő is volt).

⁵⁵ Házi Jenőt 1915 szeptemberében hadapród őrmesterként az 1. bosnyák hadtápszázalóhoz osztották be, Orosz-Lengyelországban, Lublinban és környékén szolgált egy évig. Itt 1916. május 19-én rendelték ki először a helybéli haditörvényszékhez tagnak, május 30-án és 31-én, június 6-án, 10-én és 14-én.

⁵⁶ Általában a naplón végigvonul Házi Jenő csehek iránt táplált ellenszenve (különösebb indoklás nélkül).

határoztam, hogy az esti szabad időmet színházba való menetre fogom fordítani, mivel csak az ismereteimet tágítom, és határozott hasznomra fog ez válni. Így is tettem. Aránylag rövid idő alatt számos színházban megfordultam, és az itt látottakról legalább röviden meg akarok emlékezni. [...]

Wien, 1917. november 17. [...]

Szeptember 21-én lefényképeztettem magamat, mert a hadügyminisztérium által kiállítandó igazolványhoz szükséges egy fényképet is mellékelni, különben ugyan nem gondoltam volna az ilyesmire. Este először mentem a Hof-Operntheaterbe⁵⁷ a tisztí állóhelyre, hol alig bírtam kivárni a darab végét, már annyira fájtak a lábaim. Meilhac és Gille: Manonját adták, a zene Massenet-től való.⁵⁸ A darab nem tetszett. Annyira idegenszerű, hogy kevés élvezetet nyújtott. Környey, ki a pesti Operának is a tagja volt⁵⁹ és Lehmann kisasszony éneke tetszetős volt.⁶⁰ Egyéb megjegyezni valóm a darabról nincsen.

Szeptember 22-én délelőtt a K. u. K. Brigadepunkt⁶¹ előtt voltam hivatalos, mely a hatalmas és felette barátságatlan kinézésű Rossauer-kaszárnyában⁶² van. Eskü alatt hallgattak itt ki a szászvárosi pofozkodásra nézve, mikor június 22-én a

⁵⁷ A bécsi Császári-királyi Udvari Operaház (K. K. Hof-Operntheater) 1867-től működő operaház, ezt a nevet 1918. november 15-ig viselte, több névváltoztatás után ma: Wiener Staatsoper.

⁵⁸ Jules Massenet (1842–1912) francia (főleg operáiról ismert) zeneszerző: *Manon*, ötfelvonásos opera (1884). Szövegkönyvét Henri Meilhac (1830–1897) francia dramaturg, librettista és Antoine François Prévost abbé (1697–1763) francia író, műfordító, bencés szerzetes *Manon Lescaut és des Grioux lovag története* című műve alapján írta.

⁵⁹ Környey Béla (1875–1925) operaénekes (tenor) előbb 1908–1915 között volt a budapesti Operaház tagja, majd három évig a bécsi opera tagja volt, ezt követően haláláig, 1925-ig énekelt az Operaházban.

⁶⁰ A német Lilli (szül. Elisabeth Maria) Lehmann (1848–1929) kora egyik leghíresebb opera-énekesnője (szoprán), számos európai operaház (így a párizsi, londoni, berlini stb.) és többek között a New York-i Metropolitan tagja volt, valamint a bayreuthi Wagner-fesztivál állandó szereplője. A bécsi operaháznak 1903–1909 között volt a tagja.

⁶¹ Szó szerint: császári és királyi dandárpont (német). Az a hely, ahol a dandár tagjainak Bécsben meg kellett jelenniük.

⁶² 1999-ig Rossau Barracks, azóta Rossauer Kaserne. 1848 óta működő laktanya, főépületei a romantikus historicizmus stílusában épültek.

megfelelő helyen említett mulatságot rendeztük.⁶³ Amit tudtam, azt elmondtam. Az eskü szertartásának a komolysága mélyen meghatott. Ez volt az első eset, hogy szavaim bizonyítására az Isten kellett tanúbizonyságotul hívnom. [...]

Szeptember 23-án vasárnap hajnalban hazautaztam, hogy a bécsi sovány kosztot otthonról hozott elemózsiával felfrissítsem. Hazulról írtam doktor Csánkinak, az Országos Levéltár igazgatójának,⁶⁴ melyben kértem, hogy nekem egy hivatalos iratban vizsgaterminust tűzzön ki,⁶⁵ hogy aztán én ennek alapján szabadságot kérhessek. Csak a következő napon indultam vissza Bécsbe, de Pozsonyban pár órára megállottam, ahol benéztem a királyi katolikus gimnáziumba⁶⁶ is. Mily nagy volt a meglepetésem, amidőn doktor Dobai⁶⁷ barátomat láthattam ott viszont, akinek sikerült ismét magát Aradról az általa oly nagyon kedvelt Pozsonyba áthelyeztetni. Végül beszélhettem egykori osztályfőnökömmel is, doktor Bekével,⁶⁸ kit már évek hosszú során át nem láttam.

A hivatalban nem tűnt fel a távollétem. Elégge unalmas hét következett rám. Egyszer mentem el egyik társammal egy céget megvizsgálni, de a tulajdonost nem találtuk otthon. Máskülönben folyton és türelmetlenül vártam Csánki választát, kinek nevében végre megjött Pelz⁶⁹ levele, aki részletes tanácsokkal szolgált, melyet siettem követni, és ennek megfelelőleg

⁶³ Szászvárosban 1917-ben ezen a napon este zárt körű táncmulatságot rendeztek a 82. székely gyalogezred tisztjeinek a városi sétatéren levő vendéglőben. „Hajnalban oszlott szét a társaság, de ekkor útközben egy tiszthelyetessel civakodás jött létre, melynek folyamán pofonok is csattogtak. Az ügy katonai elintézés alá került, de nem tudom, hogy miképpen oldották meg az eléggé súlyos esetet. Nekem semmi részem nem volt ebben, és így már tapintatosságból is hallgatással mellőztem, és igyekeztem a kellemetlen incidenst elfelejteni” – írta Házi Jenő 1917. augusztus 26-i naplőbejegyzésében.

⁶⁴ Csánki Dezső (1857–1933) történész, levéltáros, történeti topográfus, vallás- és közoktatásügyi címzetes államtitkár, akadémikus. Az Országos Levéltár igazgatója 1912–1918, majd 1918–1933 között volt.

⁶⁵ Házi Jenő levéltári fogalmazói szakvizsgájáról van szó.

⁶⁶ Hivatalos neve: Pozsonyi Országos Királyi Katolikus Gimnázium.

⁶⁷ Közlelebbit nem sikerült megtudni róla.

⁶⁸ Házi Jenő gimnáziumi osztályfőnökével, dr. Beke Lajossal később jó barátságba került.

⁶⁹ Dr. Pelz Béla könyvtáros (1914–1946 k.), Házi Jenő egyik barátja.

szeptember 28-án formális kérvényt nyújtottam be a vizsgáztatás céljából, és terminus gyanánt október 25–27. napjait kértem. Pelzhez intézett soraimban őt pedig kértem, hogy az elintézt aktát expressz küldje el hozzám, hogy a dolgot minél előbb nyélbe üthessem. [...]

Wien, 1917. november 25. [...]

Míg egyrészt így próbáltam az időt kellemesen eltölteni, másrészt azonban napról napra türelmetlenül vártam az Országos Levéltárból a kérvényem elintézését. Végre-valahára ez is megtörtént. Október 3-án megkaptam az értesítést, hogy a kutatást minél előbb kezdjem el,⁷⁰ és a vizsga idejéül október 25–27. lett kitűzve, mint ahogy kívántam. Most aztán arra törekedtem, hogy a Kriegsministeriumhoz minél előbb benyújtsam a kérvényem.⁷¹ Még aznap átadtam szavatolás céljából előljáromnak, Brandtner ezredesnek,⁷² tőle a következő nap személyesen vittem a 21. osztály főnökéhez: Molnár alezredeshez,⁷³ ki, miután jótállott, október 5-én pedig nem kevés szaladgálás után a kérvényt az 1. ügyosztály megfelelő referensének a kezéhez juttattam, akivel szintén beszéltem, de nemigen sok kilátással kecsegtetett. Eléggé megnyúlt ábrázattal távoztam el tőle, és csüggedés vett rajtam erőt, de megnyugodtam csakhamar, mert beláttam, hogy be kell türelmesen várnom az akta elintézését, és addig nem érdemes lehangoltnak lenni. Így is cselekedtem.

Wien, 1917. november 30.

Míg egyrészt rám nézve ily komoly dologgal voltam elfoglalva, másrészt kivettem a részem a szórakozásokból is. Október 3-án a Burgtheaterben megtekintettem Grillparzer „Die Jüdin von

⁷⁰ A levéltári fogalmazói vizsga előre megadott témakörökből állott. Itt az ezek megismeréséhez szükséges szakirodalom összegyűjtéséről és magáról a felkészülésről van szó.

⁷¹ A szakvizsga letételéhez és az előzetes felkészüléshez, vagyis ahhoz, hogy Házi ezek miatt elhagyja katonai állomáshelyét, magától értetődően engedélyre volt szükség.

⁷² Brandtner, cs. és kir. ezredes, a bécsi hadügyminisztérium munkatársa, Házi Jenő szolgálati előjárója volt 1917-ben.

⁷³ Közelebbit nem sikerült megtudni róla.

Toledo” című drámáját,⁷⁴ de sem a darab értelmét nem voltam képes igazán felfogni, sem a színészek játékaival nem tudtam megelégedett lenni, így hát némileg bosszús hangulatban hagy-
tam el a színházat.

Október 4-én este a Burg Kinóban⁷⁵ voltam, ahol az „Es werde Licht” című kultúrfilm⁷⁶ került a fehér vászonra. Jó benyomást kelt a darab, és főleg a könnyelmű ifjúság figyelmébe melegen ajánlható.

Október 6-án jutottam csak az aranyéremre⁷⁷ vonatkozó ren-
delethez, melynek létéről már régebben tudomásom volt, de mi-
vel mi az ügyosztálynak csak függő része vagyunk, így minden
hivatalos irat hetekkel, sőt hónapokkal később jut el hozzánk.
Magát a parancsot egyébként érdemesnek tartom a szó szerinti
leközlésre, annál is inkább, mert hisz rám is vonatkozik.

„K. u. k. Kriegsministerium. Abteilung 10. Numero 204, 315
Reskript

Wien, am 25. Juli 1917.

Der Chef des Generalstabes verlautbart im Allerhöchsten
Auftrage unter Operationsnumer 42 759 vom 17. Juli laufenden
Jahres nachfolgenden Befehl:

Es erscheint für die moralische Erziehung und Ausbildung
des Soldatennachwuchses jetzt und in Friedenszeiten
wünschenswert, jene wenigen Männer zu erhalten und bei der
Heranbildung zu verwerten, die wegen besonders heldenmütiger
Taten vor dem Feinde mit der goldenen Tapferkeits Medallie
ausgezeichnet wurden. Bleiben die mit diesem schönsten Zeichen
mannhaften und tapferen Verhaltens Ausgezeichneten dauernd
in der Front, so bringt es – abgesehen von der Persönlichkeit der

⁷⁴ Burgtheater: az osztrákok nemzeti színháza Bécsben, 1748-ban nyílt meg, mai épületét 1888-ban kapta, mostani nevét 1919 óta viseli. Franz Grillparzer (1791–1872) osztrák drámaíró, elbeszélő, lírikus: Jüdin von Toledo, magyarul „A toledói zsidó nő” címen játszott darabjáról (1851) van szó.

⁷⁵ A bécsi Opernring 19. szám alatt 1914-től napjainkig működő mozi.

⁷⁶ Es werde Licht: Legyen világosság (német). Egy négy részből álló, 1916–1918 között vetített, elsősorban a nemi betegségekről szóló szexuális felvilágosító filmciklus. Rendezője Richard Oswald (született: Ornstein; 1880–1963) osztrák rendező, forgatókönyvíró.

⁷⁷ Az Arany Vitézségi Éremre, amit Házi Jenő 1915. április 11-iki sebesüléséért kapott.

Betreffenden – schon der Besitz dieser Auszeichnung mit sich, dass sie sich meist weit über den Rahmen der Pflicht expandieren und so früher oder später zugrunde gehen.

Ich befehle daher, dass die Besitzer von goldenen Tapferkeits Medallien ständig aus der Front gezogen werden; sie sind bei der Ausbildung der Ersätze im Armeebereich oder im Hinterlande zu verwenden, beziehungsweise bei herabgesetzter Tauglichkeit auf anderen, ihrer Charge und Verwendungsfähigkeit angemessenen Posten einzuteilen.

Der Nachteil, dass durch diese Massnahme vorzügliche Chargen (meist höhere Kommando) der Front entzogen werden, kann in Hinblick auf die wenigen betreffenden Personen nicht schwer sein.

Dauernder Abgang tritt auch ein, wenn diese Leute verwundet werden oder fallen.

Dieser Befehl hat auch für alle künftig mit der goldenen Tapferkeits Medallie Beteiligten Geltung.

Ad circulandum stb.

Stöger-Steiner Generaloberst manu propria⁷⁸

⁷⁸ Cs. és kir. Hadügyminisztérium, 10. osztály, 204. sz. 315. leirat
Bécs, 1917. július 25.

A tisztikar parancsnoka a folyó év 42 759 sz. legmagasabb rendelete értelmében a következő parancsot adja ki:

A katonai utánpótlás erkölcsi nevelésének és kiképzésének érdekében kívánatosnak tűnik, hogy megtartsuk és a képzésben alkalmazzuk azt a kevés embert, akiket az ellenséggel szemben tanúsított különlegesen hősiességükért Arany Vitézségi Éremmel tüntettek ki. Amennyiben ezek, a férfias és bátor magatartás legdicsőbb jelével kitüntetett férfiak a fronton maradnak, úgy – eltekintve az érintettek személyiségétől – már ennek a kitüntetésnek a birtoklása maga után vonja, hogy messze kötelességükön túl teljesítsenek, és előbb vagy utóbb tönkremennek ebbe.

Ezért megparancsolom, hogy az Arany Vitézségi Érem kitüntetettjeit véglegesen vonják ki a frontvonalból; az utánpótlás-neveléssel és egyéb, a hátszágban végzendő katonai feladatokkal foglalkozzanak, illetve egészségügyi alkalmatlanság esetén más, rangjukhoz és használhatóságukhoz mért posztokon foglalkoztassák őket.

Tekintettel a kis létszámra, nem tűnik leküzdhetetlennek az a hátrány, hogy jelen intézkedés miatt magasabb tiszti fokozatú (általában parancsnokként tevékenykedő) személyeket vonnának ki a frontról.

Akkor is állandó űr keletkezne, ha ezek az emberek megsebesülnének vagy elcseszülnek.

Maga a parancs oly világos, hogy külön megjegyyezni valóm hozzá nincsen. [...]

Wien, 1917. december 3. [...]

Mivel abban a meggyőződésben éltem, hogy a szabadságom ügye még hosszabb időt fog igénybe venni, nagyobb biztonság céljából október 10-én meglógtam haza, hogy éléstáram üres tartalmát felfrissítsem. Tehettem ezt annál is inkább észrevétlenül, mivel az előző napon kaptam az első hivatalos munkát számos cég ellenőrzése képében, és benn a hivatalban tudtam, hogy elmaradásom azt a látszatot fogja kelteni, mintha szorgalmasan dolgoznék kinn a városban. Sok minden jóval ellátva tértem késő este vissza az útról, és október 11-én derekasan hozzáálltam a munkához, hogy az eltávozásom senkinek fel ne tűnjék. Nagyon rossz idő volt, a zápor miatt teljesen átáztam. Ahogy a Kriegsministerium épületébe ebéd céljából betértem, elmentem az 1. ügyosztály megfelelő referenséhez érdeklődni a kérvényem iránt, de a dicső bácsitól nagyon barátságtalan választ kaptam: várjak, míg kézhez nem kapom az értesítést. Magamat meghajtva leléptem, mást nem tehettem. Epésen forgattam elmémbe, hogy ennyit már előbb is tudtam. Nem éppen a legjobban hangolva ballagtam a zuhogó esőben lakásom felé, midőn útközben előljárómmal, Brandtner ezredessel találkoztam, ki sietett tudtomra adni, hogy a szabadságot megkaptam és azonnal menjek fel az osztályhoz a szabadságlevélért. Az örömtől alig tudtam hova lenni. Egy pillanat, és már az ügyosztálynál voltam, ahol kezembe adták a kívánt iratot, mely négy hétről szólott, miként kértem volt. [...]

A parancs minden, a jövőben a Vitéségi Éremmel kitüntetett személyre is vonatkozik.

Körlevélben köröztetendő stb.

Stöger-Steiner tábornok s. k. (Tuza Csilla fordítása.)

Stöger-Steiner, Rudolf, Freiherr von Steinstätten (1861–1921) – osztrák katonatiszt, az osztrák–magyar haderő vezérezredese, altábornagy, az Osztrák–Magyar Monarchia utolsó hadügyminisztere (1917. április 12.–1918. december 1.)

Wien, 1917. december 4. [...]

Az olasz offenzívánknak a kezdete, melynek első hivatalos értesítése október 24-én érkezett,⁷⁹ heves mozgásba hozta a véremet, és sokért nem adtam volna, ha abban én is részes lehettem volna. Felbuzdulásomnak azonban korlátot kellett szabnom, mert bármily módon vágyódom is a harctér után, az száraz tényként állott előttem, hogy önként, fizikumom múlhatatlan kára és valószínűleg teljes tönkretvése miatt én többé nem jelentkezhetek. A valószínűség pedig igen kicsi, hogy az orvosok kiküldjenek. Így hát be kellett érnem a hírek lázas olvasásával és gyakori fohászokkal, hogy a taliánok minél alaposabb verést kapjanak. [...]

Wien, 1918. január 21.

A még hátralévő szabad napjaimat Pestről hazaszállított ruháim rendezésével és tisztogatásával töltöttem el. Szomorú szívvel állapítottam meg, hogy a molyok mily nagy kárt tettek, és eleve is aggódva gondoltam arra a napra, amidőn átlépek a polgári életbe, hogy mit fogok magamra venni?

Nem éppen kellemesen teltek el szabadságom utolsó napjai. Unatkoztam erősen, és így nem esett igen nehezemre, midőn [1917.] november 7-én visszatértem sok minden jóval megrakodva Bécsbe, hol másnap az illetékes helyeken jelentettem bevonulásomat. Nagy hirtelenjében meglátogattam doktor Szekfüt, kinél Angyal professzorral⁸⁰ találkoztam, és megállapodtunk, hogy az este elmegyünk a Rathauskellerbe, ahol hetenkint e napon mindig összejön egy magyar társaság.⁸¹ Így is cselekedtünk, és alkalmam volt találkozni néhány kapacitással,⁸² mint

⁷⁹ A XII. Isonzó-csatáról és az olasz front visszaszorításáról a Piave mögé, amely 1917. október 24. és december 1. között zajlott, illetve az október 24-én indult támadásról van szó. Részletesen lásd: JULIER Ferenc: I. m. Forrás: http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww1/julier/5_7.html#2resz (Letöltve: 2016. 06. 30.)

⁸⁰ Angyal Dávid (1857–1943) történész, irodalomtörténész, akadémikus.

⁸¹ A Thallóczy Lajos által szervezett bécsi magyar társaság történetéről lásd: WAKTOR Andrea: „Kegyelmes Büzérnagy!... Én ábrándozom a bécsi szép napokról”. Thallóczy Lajos és köre Bécsben. *Budapesti Negyed*, 2004/4. 435-456.)

⁸² Értsd a fogalom manapság már kevésbé ismert jelentését: tekintélyes, elismert szakember, szakértő.

a Pazmaneum rektorával⁸³ és másokkal. Mivel nagyon jól éreztem magamat körükben, ennél fogva később is mindig el szoktam ezekre a csütörtöki összejövetelekre menni, mikor csak lehetséges volt.

A hivatalban egyáltalán semmi munka sem adódott, de csak hamar megbízatást kaptam az úgynevezett Ersatzstückerliche Übernahmétól,⁸⁴ melynél november 10-én működtem először közre, mikor is majd 29 000 garnitúrát vettünk át vasból. E foglalkozást ugyan nem mondhattam érdekesnek, de nem szabad feledni, hogy a katonaságnál vagyok!

Mihelyt ismét beleszoktam a bécsi életbe, újból színházprogramot alkottam magamnak, úgyszintén elhatároztam, hogy levéltári kutatást fogok végezni, hogy legalább az időm csekély töredékét hasznosan tölthessem el. [...]

Wien, 1918. január 27.

Azonban a színházlátogatásaimról térjünk át azokra az eseményekre, amelyek ez alatt az idő alatt előadták magukat.

Az a kényelmes élet, amelyben eddig részünk volt az irodában, e hó 14-étől kezdve hirtelen megváltozott. Az ezredes helyettese, Randé őrnagy⁸⁵ Molnár alezredes parancsához képest szigorúan megkívánta a hivatalos órák betartását, mégpedig 8h 30–1h 30 és 3h 30–6h között az irodában való ülést. Dolgunk természetesen nem volt semmi, elképzelhető tehát az a rém unatkozás, amely rajtunk erőt vett a hosszú hivatalos órák tartama alatt. Szerencsére nem sokáig tartott ez az állapot, de jó is volt, [hogy vége lett,] mivel a tétlen üldögélés lassan elvette volna a megmaradt kevés eszünket is.

[1917.] november 17-én nyilatkoznom kellett az egyik bécsi firma ügyében, ki ellen bírói eljárást indítottak⁸⁶ jelentésem alapján. Azt hiszem, büntetést nem kapok, mert a rendeletek

⁸³ Collegium Pazmaneum/Pazmanianum: Pázmány Péter bíboros, esztergomi érsek által 1623-ban alapított, 1624. május 25-től napjainkig működő bécsi papnevelő intézet. A rektor 1915–1928 között dr. Csáky István (1870–1953) volt.

⁸⁴ Tartalék vagy pótalkatrész átvevőhely (német).

⁸⁵ Közlebbit nem sikerült megtudni róla.

⁸⁶ Az ügyről bővebbet nem tudunk.

csak arra valók, hogy ne tartsák be [azokat], és mindig oly sok rókalyuk marad még hátra, hogy igazán ostoba, ki nem tud a büntetés elől megszabadulni.

A következő napon előjegyeztek nagy örömmre egy hivatalos útra Salzburg vidékére, minek nagy előkészületeket tettem, csak azért, hogy keservesebben essék, annak nem tudom, mi okból való elmaradása.

Ezekben a napokban talákoztam a Staatsarchivban Kossányi Edit kisasszonnyal,⁸⁷ egyik fiatalabb kollégám⁸⁸ nővéreivel, kivel kellemesen töltöttem el egypár órát szellemes társalgás mellett. Talákoztam Kossányival is, kiről már rég hallottam, hogy szintén a Kriegsministeriumban teljesít szolgálatot. Megismerkedtem Jánossy Dénes doktorral is, ki az Országos Levéltárban gyakornok,⁸⁹ és vele szoros barátságot kötöttem, miután elveink fedik egymást. A felmentésem ügyében ő kérdezősködött, de nem tudott az irat nyomára jutni.

Nem hagyhatom azt sem említés nélkül, hogy november 26-án Konstatierung⁹⁰ céljából, melyre már Pestre hívtak, e hó elején, a Garnisonspital Numero 1-be kellett mennem, ahol Lange főorvos vizsgált meg, ki annak idején kezelte, és miként meg voltam győződve, rám nézve kedvező leletet állított ki.

November 28-án olvastam a hivatalos jelentést az orosz békeajánlatról, melyre a mi részünkről másnap elfogadó válasz adatott.⁹¹ Miként körülbelül egy évvel előbb a mi első békeaján-

⁸⁷ Később, 1931–1944 között a budapesti VI. kerületi dr. Bajusz Györgyné Kossányi Edit és Tanártársai Nyilvános Jogú Leánygimnázium igazgatója volt.

⁸⁸ Kossányi Béla (1894–1968) történész-levéltáros, aki később, 1922-től az Országos Levéltár munkatársa volt. Forrás: http://mnl.gov.hu/kozadat/tevekenyseg_mukodes/intezmenytortenet/foigazgatok/kossanyi_bela.html (Letöltve: 2016. 07. 21.)

⁸⁹ Jánossy Dénes Antal (1891–1940) tartalékos hadnagy (1917), levéltáros, történész, később akadémikus, az Országos Levéltár főigazgatója (1942–1949).

⁹⁰ Konstatierung: konstatálás, megállapítás (német).

⁹¹ Oroszország ekkor a fegyverszüneti tárgyalások megkezdését ajánlja föl, illetve fogadja azt el többek között a Monarchia, melynek eredményeképpen 1917. december 3-án Breszt-Litovszkban megkezdődnek a tárgyalások a központi hatalmak és Oroszország képviselői között, majd pedig december 22-től hivatalos béketárgyalások folynak.

latunk alkalmával,⁹² úgy most is lélegzet-visszafojtva vártam a történendőket. Azt tudtam, hogy most a helyzet kedvezőbb, és valami, ha nem is mindjárt, majd csak lesz a dologból, bár nem tudom azt hinni, hogy egyhamar béke köttessék ily hosszú ideig tartó háború után, mely annyi vitális kérdést vetett a felszínre, mint egyetlen háború sem a világtörténelemben.

Máskülönben eléggé egyhangú napok következtek. Irodába jártam, ha tehettem, a Staatsarchivba, és aztán otthon tanulgattam, helyesebben olvastam, főleg Jászay munkáját: „Magyar nemzet napjai a mohácsi vész után”.⁹³ A hó első felében, decemberben, csak annak első napján voltam színházban, mégpedig a Burgtheaterben, hol Shakespeare: König Lear⁹⁴ került a színre. Gyönyörű előadás volt, nem győztem betelni a nagy író iránti ámulattal, és ahogy különösen Reimers⁹⁵ adta a címszerepet, egyenesen elragadó volt. Nagyon sokat tanultam a darab szövegéből, melyet, bár előre nem olvastam el, de mégis mindent megértettem.

Pozsony, 1918. március 7.

December 3-án leesett az első hó is, mely szép lehet ugyan a szabadban, de a városban nem tartozik a kedves látványok közé. A forgalom a finom pelyheket könnyörtelenül eltapossa, és csak locspocs és piszok marad rövidesen hátra. Kutatásaim a Staatsarchivban folytatom szorgalmasan.

Miután december 8-án és 9-én kettős ünnep volt, más dolog híján alkalmasnak tartottam ezt az időpontot a hazamenetel-

⁹² Házi Jenő 1916. december 1-jei naplóbejegyzésében közli a Főparancsnokság sürgönyét a békeajánlatról (fordításban): „Katonák! A hősiességetek által kivívott győzelem érzésével én és hűségeseink szövetségeseink uralkodói békeajánlatot tettünk az ellenségnek. Kérdéses, hogy a kitűzött célt elérjük-e. Isten segítségével továbbra is kitartunk az ellenséggel szemben, és győzni fogunk... Vilmos császár.”

⁹³ JÁSZAY Pál: *A Magyar Nemzet napjai a mohácsi vész után*. Hartleben Konrad kiadása, Pest, 1846–1848. (Reprint: Historiaantik, Budapest, 2011.) Jászay Pál (1809–1852) történész, oklevéltudató, nyelvtörténész, jogász, a Magyar Tudós Társaság levelező (1836), majd rendes (1841) tagja.

⁹⁴ William Shakespeare (1546–1616) angol költő, drámaíró: *Lear király* (1603–1608 k.).

⁹⁵ Georg Reimers (1860–1936) osztrák színész.

re. Az volt a tervem, hogy az egyik napra dienstfreit⁹⁶ kérek, a másikat pedig hozzálogom. Így is készítettem mindent elő, és december 8-án a hajnali villamossal⁹⁷ megindultam. Ami idáig azonban velem még nem történt meg, az most bekövetkezett. A villamos gépe útközben elromlott, úgyhogy mihelyt Schwechatot elhagyta, mind lassabban és lassabban ment, és végre Deutsch-Altenburgban⁹⁸ megfeneklett. Miután csekély kétórai késése volt már a villamosomnak, beláttam, hogy felesleges Pozsonyba fáradnom, mivel a vonatom már rég elpöfékelt, ezért nem is haboztam sokáig, hanem kiszállottam, és a legközelebbi villamossal visszatértem Bécsbe, hol azonnal felmentem az irodába kollégáim nem csekély bámulatára, kiknek elszontyolodott szívvvel adtam balesetem tudtára. Életemben most jártam először így csaknem, mert egyszer már Lublinból jövet fordult ez elő Oderbergben.⁹⁹ A hidegvéremet csodáltam. Nyugodtan fogadtam a sors csapását, mely akaratomat nem törte meg, sőt megacélozta, mert rövidesen elhatároztam, hogy másnap újból szerencsét próbálok. Ez azonban nem akadályozott meg abban, hogy a délután folyamán doktor Jánossy hadnagy és doktor Agárdi főhadnagy¹⁰⁰ kíséretében ne tegyek egy jól sikerült kirándulást a Wienerwaldba, melynek folyamán betértünk egy vendéglőbe, mely a XVII. kerület, Hernals, Holländerdörfben fekszik, 462 méterre a tengerszint felett.¹⁰¹ Nem tennék említést a vendéglőről, mely nem érdemli [azt] meg, oly rossz teát kaptunk ott, hanem úgy látszik, szerelmesek találkája az. Láttam egy sereg tíz-tizenkét éves serdületlen fiút és

⁹⁶ Dienstfrei: szolgálatmentes(ség), szabad(ság) (német).

⁹⁷ A Bécszet Pozsonnyal összekötő 1914 februárjában átadott helyi vasútról van szó.

⁹⁸ Schwechat, Bad Deutsch Altenburg: ausztriai települések.

⁹⁹ Lublin: lengyel település, Oderberg: lengyelországi járás, ahol Házi Jenő a 94. gyalogezred kötelékében teljesített szolgálatot 1915-ben.

¹⁰⁰ Közelebbit nem sikerült megtudni róla.

¹⁰¹ Holländerdörf: Hameau falu, ma Bécs XVII. kerületének része, a tengerszint felett pontosan 464 méterrel. Nevét onnan kapta, hogy Franz Moritz von Lacy (1725–1801) osztrák tábornok, amikor 1765-ben megvásárolta a területet, parkosította és vendégei számára pihenőházakat épített szálláshelyül. Holland mintára a házacskák elé fákat ültetett. (Halála után a faházakat lebontották.)

lányt itt szabadon Venusnak hódolni. Undor fogott el a látványon, mely pedig annyira jellemző a nagyvárosok erkölcsére. Mi lesz ezekből, ha felnőnek?

Másnap hajnalban újra útnak indultam a villamossal Pozsonynak. Meg is érkeztem, de mire gőzölögve kivágtattam a vasútállomásra, a vonat az orrom elől szépen elvágatott, nem kis bosszúságomra. Mit tegyek most? – kérdeztem magamban nem is egyszer. Érdeklődtem itt is, ott is, végre megtudtam, hogy indul egy tehervonat, nosza, rajta, menjünk hát azzal. Sok utánjárással és szabadkozással végre a vonatvezető felvett, és nekem nyugodt lélekkel túrnöm kellett a személyzet durva társalgását. Délután 2 órakor érkeztem Albárra,¹⁰² honnan szépen begyalogolhattam. Arról, hogy még aznap visszatérjek, szó sem lehetett, akaratlan-kelletlen december 10-ét is otthon töltöttem, és csak a délutáni vonattal tértem vissza Pozsonyba és onnan Bécsbe.

A lelkiismeretem nem volt nyugodt, épp ezért tartottam a dorgatóriumtól,¹⁰³ de az ezredes épp elutazott, én pedig ugyancsak útra készen állottam. Egyik barátom helyett kellett Észak-Csehországba felmennem egy fémgyárat megvizsgálni. Még aznap magamhoz vettem a szükséges iratokat, tájékoztam a feladatomról. Meg kellett ugyanis állapítanom, hogy a gyárnak van-e saját tulajdona sárgaréz rudakban, és mennyi. Lejelentkeztem, de csak december 12-én este utaztam el a gyorsvonattal a Nordbahnhofról,¹⁰⁴ mely 9h 40-kor indult. Még ezt megelőzőleg nyugodtan alkalmam volt a Staatsarchivban is dolgozhatni.

Pozsony, 1918. március 30.

Miután jó korán kimentem az állomásra, megvolt az a szerencsém, hogy ülőhelyet kaptam, és okosabb dolog hiányában álomra hajtottam a fejem. A tájékat Bécs környéken mindennütt magas hó borította, mely a városban is nagy közlekedési nehézségeket okozott. Az éjet jól-rosszul eltöltöttem, miközben

¹⁰² Albár: település Pozsony vármegyében, ma: Dolný Bar, Szlovákiában. A közeli Vásárút volt Házi Jenő szülőfaluja.

¹⁰³ A dorgálástól.

¹⁰⁴ Bécs egyik pályaudvara.

a gyorsvonatom, mely Berlinbe törekedett, robogva elhagyta Znaim, Iglau, Kolín, Nymburk és Leitmeritz¹⁰⁵ nagyobb állomásokat. Reggel 6 óra után szálltam ki Teschen an der Elbe¹⁰⁶ városkában, hol ha több időm lett volna, akkor megpróbáltam [volna] egyik 94-es bajtársamat: Pöschke¹⁰⁷ nevűt meglátogatni, akivel még Turnauban¹⁰⁸ kellemes órákat töltöttem el, és aki később, 1915. augusztus végén Brody¹⁰⁹ mellett a lábát elvesztette, szegény. Azonban épphogy csak megreggelizhettem, a csinos városka megtekintésére nem volt időm, mert a vonatom indult Bodenbach¹¹⁰ felé, mely az Elba másik partján fekszik, Teschennel szemben. Itt már a városban keveset kószálhattam. Megbámulhattam az ipar fejlettségét, mindenfelé gyárkérmények meredeztek az égnek, az izlésesen épült házsorokkal bíró utcákat. A magas kultúra csalhatatlan benyomásaival a lelkemben tértem vissza a reggeli sétámról, és folytattam utamat Aussig¹¹¹ felé. Az a hely, ahova mennem kellett, Nesteritz-Pömmelerle¹¹² nevét viseli, és a Kupferwerke Oesterreich¹¹³ gyárát kellett megvizsgálnom. A vonat csupa gyár mellett sietett tova az Elba partján. 10 körül délelőtt érkeztem meg, és a gyártelep azonnal szemembe tűnt.

Jelentkeztem az igazgatónál, aki azzal a vonattal érkezett Bécsből, amelyen én jöttem, de ő Schreckenstein-Aussigon¹¹⁴ át jobb összeköttetést kapott, mint én. Megismerkedtem a főmérnökkel is, aki a nagy kiterjedésű és egészen modernül épített gyártelepen kalauzolt végig. Az üzem szénhiány miatt szüne-

¹⁰⁵ Znaim/Znojo, Iglau, Kolín, Nymburk és Leitmeritz/Litoměřice: csehországi települések.

¹⁰⁶ Teschen (an der Elbe)/Český Těšín: csehországi település.

¹⁰⁷ A 94. gyalogezred katonájáról (1914–1917) nem sikerült közelebbit megtudni.

¹⁰⁸ Turnau/Turnov: csehországi település, a 94. császári és királyi gyalogezred gyülekezőhelye volt 1914-ben.

¹⁰⁹ Brody: akkoriban lengyelországi település, ma: Броди, Ukrajnában.

¹¹⁰ Bodenbach: csehországi település, ma: Děčín része.

¹¹¹ Aussig an der Elbe, ma: Ústí nad Labem, csehországi település.

¹¹² Hivatalosan: Pömmelerle, ma Povrly, csehországi település.

¹¹³ Lásd a 12. jegyzetet.

¹¹⁴ Burg Schreckenstein, ma Burg Střekov: vár Aussig an der Elbe / Ústí nad Labem településen.

telt,¹¹⁵ mit sajnáltam, mert sok értékes dolgot láthattam volna. A gyár nagyban foglalkozott vasiparral is, és főleg komlófutattáshoz szükséges drótot¹¹⁶ gyártott. Valami 70 Waggonra való volt készen. A fémipar is igen kiterjedt. Vörös- és sárgarézben, horganyban és alumíniumban a kész, félig kész gyártmány, valamint a különféle alakú nyersanyag 60 Waggont tett ki, és nekem ily borzasztó mennyiség mellett kellett megállapítanom, hogy vajon a cégnek mennyi megtakarított, saját tulajdonát képző sárgaréz rúdja van. A gyár ugyanis kizárólag más cégek számára végzett átdolgozásokat. A nyersanyagot az illető cég adta, melyet kész vagy félig kész gyártmány alakjában szállított a Kupferwerke Oesterreich vissza, és az átdolgozási díjon keregett, no meg a racionális feldolgozásnál fémeket takarított meg, mely a saját tulajdonába ment át.

De tartsunk rendet! Kezdetben természetesen halvány sejtelmem sem volt semmiről, csak lassan tájékozódtam. Közben elérkezett a dél, és én a kázinóban ebédeltem két kémikus társaságában, akik közül az egyik németországi hölgy volt, ki rokonszenvezett velem, hogy spontán módon a németeket kezdtem dicsérni. A beszélgetés során tisztába jöttem azzal, hogy a Kriegsministerium által megállapított kálóból¹¹⁷ a gyárnak megtakarítása kell hogy legyen. Nagy haladás volt ez számomra! De hogy a fenébe állapítsam meg ennek a nagyságát? Törtem erősen a fejemet, de nem tudtam erre módot találni. A főmérnök, akivel délután tovább szemléltem a telepet, igen óvatos volt, és adatokat nem voltam képes belőle kihúzni. Közben gyönyörködtem a sárgaréz öntésben, melynek finomságát a próba alapján a laboratóriumban a kémikusok állapítják meg. A laboratórium berendezése valóban pompás és megkapó. Igyekeztem mindent jól megtekinteni, és a lehetőség szerint tanulni.

Miután a gyártelep vizsgálatával készen voltam, és az összes iratok a prágai irodában találhatóak voltak fenn, beláttam, hogy

¹¹⁵ A szénhiány ebben az időszakban már monarchiaszerte általános jelenség volt.

¹¹⁶ A komló nagyon magasra, nagyjából négyméteresre nő meg, ezért huzalra futtatják, amihez drótra van szükség.

¹¹⁷ Az áru tömegének veszteségekből keletkező mennyiségi hiánya a névleges (nettó) tömeghez képest.

itt nincs több keresnivalóm, miért is gyors elhatározással elbúcsúztam, és a már közelgő vonatra felszálltam, hogy Prágában folytassam a kutatást és kielégítő eredménnyel térjek vissza.

A vonatom Aussig mellett haladt el, amelyről már oly sokat hallottam, és amelynek nagyjából való látása is elragadott. Szép házak, nagy gyárak, gyönyörű villasorok a vasút mellett hosszan elnyúlva, az Elba túlsó oldalán a regényes Schreckenstein vára¹¹⁸ feledhetetlen marad előttem. De nem sokáig gyönyörködhettem a tájék szépségében, melynek környéke a Sächsische Schweiz¹¹⁹ nevét viseli, mert besötétedett, meg egyhangúbb vidék következett. Este 8 órakor voltam Prágában, hol a Monopol Szállóban¹²⁰ kaptam szobát. Otthon megvacsoráztam, és kíváncsiságból még kimentem az utcára, ahol szembetűnt a híres Pulverturm,¹²¹ mely mellett lévő Representationshaus¹²² kávéházában időztem egy ideig, hogy aztán a jól megérdemelt nyugalomra hajtsam fejemet.

Másnap, december 14-én első dolgom volt, hogy térképet vegyek, mert nem akartam magamat a csehek gorombaságainak kitenni a folytonos kérdezősködések folyamán. A Kupferwerke Oesterreich irodájába nagyobb nehézség nélkül eltaláltam, mely az Olivagasse 10. alatt van. Itt úgy délelőtt, mint délután alaposan megdolgoztam magamat az üzletkönyvekkel, melyeket kifogástalan rendben találtam. Megtudtam, hogy a káló-

¹¹⁸ A vár alapjai 1316-ból valók, 1500 körül késő gótikus stílusban átépítették. 1563-ban került a Lobkowitz-Poppel család birtokába, akik egészen az 1948-as államosításig (majd 1990-től ismét) a tulajdonosai. Mai képét az 1601-es átépítés következtében kapta, de a vár jelentősége a XVII. század elejétől csökken, mert lakatlan.

¹¹⁹ Szász-Svájc (német). Szászországnak az Elba folyó által kialakított, Elbsandsteingebirge több mint 36 000 hektáros szakasza, mely természeti értékekben és az épített örökséget tekintve egyedülálló értékeket képvisel.

¹²⁰ Annyit sikerült megtudni róla, hogy az 1900–1920-as években működő szálloda volt. A róla készült fotó: <http://www.philashop.cz/asp/detail.asp?id=58184> (Letöltve: 2016. 07. 21.)

¹²¹ A Lőportorony (ma: Prasná brána) a régi Prága egyik legjelentősebb gótikus épülete, az Óváros erődítési rendszerének maradványa a mai Na příkopě és a Celetná utca találkozásánál.

¹²² Reprezentációs ház (német). Másképpen Rendezvények Háza (hivatalos nevén: Reprezenační dům hlavního města Prahy), szecessziós stílusban épült műemlék. Kultúrház, szórakoztató központ kiállító- és hangversenytérrel.

ból a vörösrezt illetőleg 30 000 kg-ra, az alumíniumban pedig 1500 kg-ra tehető a megtakarítás. Ezzel a tulajdonképpeni feladatokat sikerrel már meg is oldottam, de a következő napon délelőtt azért ismét elmentem az irodába, hol néhány szükséges adatot egészítettem ki. Nagyon meg voltam elégedve diplomáciai tehetséggemmel. Az iroda és a gyár nem is sejtette, hogy honnan fúj a szél és mi a célom tulajdonképpen. A fellépésem biztos és erélyes volt, a német nyelvi zavarok nem háborgattak.

Már rég óhajom volt Prágát megtekinteni. Mint önkéntes, Neu Benatekben időzve közelében tartózkodtam,¹²³ de a pénzhiány kényszerített, hogy ne mozduljak. Most hát alaposan szétnéztem, és szabadidőmben szakadatlanul mászkáltam az utcákon, főleg az Altstadtnek nevezett városrészben.¹²⁴ Jól szemügyre vettem a Pulverturmot, a Teinkirchét,¹²⁵ az Altstädter Rathaus,¹²⁶ melyen a bámulatot keltő régi óra van elhelyezve, melyet láttam, mikor éppen délután 4-et ütötte és az apostolok szépen ellépegettek egymás után. Bosszúságomra épp egy villamos dübörgött el az úton, így az egyéb jelenségeket, mint a kakas kukorikolását, a halálfej, vagy mi szerepét nem figyelhettem meg.¹²⁷ Az itteni téren, az úgynevezett Velké namon¹²⁸ van Husznak egy monumentális szobra,¹²⁹ amely azonban vízszintes dimenzióival nem valami különösen hat.

¹²³ Neu Benatek, ma: Benátky nad Jizerou, Csehországban. Házi Jenő 1914. október 31. és december 22. között tartózkodott itt a császári és királyi 94. gyalogezred kötelékében, mielőtt a galíciai hadszíntérre vezényelték.

¹²⁴ Óvárosról (német) van szó.

¹²⁵ Teynkerche vagy Teinkirche, illetve Marienkerche, teljes nevén Kirche der Jungfrau Maria vor dem Teyn: Týn-templom Týn előtti Boldogasszony templom (német), (csehül: Týnský chrám, hivatalos nevén: kostel Panny Marie před Týnem). Háromhajós gótikus templom Prága belvárosában.

¹²⁶ Óvárosi városháza (német), (cseh neve: Staroměstská radnice), 1338-tól működő középület, 70 méter magas gótikus toronnyal.

¹²⁷ Az Orloj 1410 óta működő szerkezet a városháza oldalán. Az apostolok az óramű felső részében lévő ablakban vonulnak el 1597 óta. A (nem halálfej, hanem) csontváz és a kakaskukorékolás az idő múlását jelképezi.

¹²⁸ Velké náměstí (cseh): főtér.

¹²⁹ Vladislav Saloun szobrász a művet 1906-ban készítette, de csak 1915-ben leplezték le Husz János máglyahalálának 500. évfordulója alkalmából. Nagy méretű, szecessziós alkotás, ahol a központi alak mellett jelképes alakok, parasztok, bujdosó husziták szobrai állnak.

A Neustadt¹³⁰ legszebb részlete a Graben (Na příkopě),¹³¹ itt van a Deutsches Hausnak nevezett híres vendéglő,¹³² hol ebédeltem, és a Venzelsplatz (Václavské náměstí),¹³³ hol mulatóhelyek, mint Alhambra, Passage-kávéház, bankok stb., fényes paloták emelkednek, és a végén a Museum des Königreichs Böhmen nagyarányú épülettömege csinos kivitelben.¹³⁴ Természetesen mindent töviről hegyire megtekinteni nem volt alkalmam. Így múzeumokban, képtárakban, színházakban nem voltam. Még szerencse, hogy az általam megvizsgált cégnél oly szolgálatkész alkalmazottai voltak, hogy szívesen állottak rendelkezésemre a város megtekintését illetőleg, mit én nem is utasítottam vissza.

Pozsony, 1918. április 4.

December 14-én Lanzenmüller prokuristával¹³⁵ töltöttem el az estét, és néhány esti mulatóhelyen fordultam meg vele. Sok szó fordult meg a csehekről, akiket fanatikusan gyűlölt. Egyik részlet, mit elbeszél, igen megragadta a figyelmemet. Midőn az oroszok Krakkót ostromolták, illetve már közel jártak hozzá 1914 decemberében,¹³⁶ Prága titokban előkészületeket tett a fogadásukra. Azok a házak, ahol német családok laktak, fehér kereszttekkel a kapun meg voltak krétával jelölve. Hogy miért volt ez, biztosan nem tudja, de valószínű, a kirablás céljából. Ő egy ízben letörölte a keresztet, de másnap újból felírta valaki. Sok szó folyt még arról az elnyomásról, miben a csehek részesi-

¹³⁰ A prágai Újváros (német).

¹³¹ Utca Prága központjában, régen árok (elnevezése innen van), amit 1760-ban feltöltöttek.

¹³² 1875–1945 között működő egyesületi klubház, a helyi társasági élet központja.

¹³³ A Vencel tér, már az új városrészben (Nové Město).

¹³⁴ Az intézményt 1818-ban alapították Cseh Honismereti Múzeum (Vlastenecké muzeum v Čechách) néven. 1848-ban Cseh múzeumra (České muzeum) keresztelték át, majd 1854–1919 között viselte a Házi Jenő által németül használt Cseh Királyság Múzeuma (Muzeum Království českého) nevet. Az épülettömb neoreneszánsz stílusban épült.

¹³⁵ Prokurista: képviselő, alkalmazott (német). – Többet nem sikerült meg tudni róla.

¹³⁶ Valószínűleg az 1914. november 30-án kezdődő, december 13-ig tartó második krakkói csatáról van szó, melynek során a harcok a belvárostól körülbelül 10 km-re zajlottak; az oroszoknak nem sikerült a hadművelet.

tik őket, és a nagy elkeseredésről. A csehek, kik a háború elején meghúzták magukat, később oly szemtelének lettek, hogy a magyar ezredeket a németek¹³⁷ mint szabadítókat üdvözltek.

December 15-én egy másik tisztviselő: Wagner Adolf kalauzolt.¹³⁸ A Pulverturm mellett jöttem vele össze,¹³⁹ és villamoson átmentünk a Moldván és a Drahtseilbahn¹⁴⁰ mellett szállottunk ki. Mivel a sikló üzemen kívül állott, ezért a mellette levő sétányon felmentünk a Hasenburg nevű dombra, hol az utunk az úgynevezett Hungermauer¹⁴¹ mellett vezetett el, melynek históriájáról megemlített egyet-mást a derék vezetőm, de jobb lesz, ha a történelemben nézek ennek utána. A városra gyönyörű kilátás nyílik már innen is, de az időjárás nem kedvezett. Lassan elértünk a kilátótoronyhoz a Laurenzibergen,¹⁴² melynek tetejére lift vitt fel. Jóformán semmit sem láttam, csak a környék elmosódott körvonalait. Hóvihar dühöngött éppen, és reménytelen volt a helyzet. A közel eső tájakat azonban mégis jól megfigyelhettem. Így a Hungermauer mögött modernebb erődítés látható Vauban-rendszerben építve.¹⁴³ A gazdagságáról oly híres strahovi premontrei monostor¹⁴⁴ előttem terült el nagy méreteivel. Jól szemügyre lehetett venni a Hradschint¹⁴⁵ is.

¹³⁷ Prága német nemzetiségű lakosai.

¹³⁸ Többet nem sikerült megtudni róla.

¹³⁹ Értsd: a Lóportoronynál találkoztak.

¹⁴⁰ A Petřín-sikló. Nevét a dombról kapta, ahová felvisz.

¹⁴¹ Csehül: Hladová zeď. 1360–1362 között, gót stílusban, a Petřín-dombon épült erődítmény, eredetileg 4–4,5 méter magas és 1,8 méter széles fallal, amely a várat és a Mala Stranát kötötte össze védelmi szempontból. Nevét a hagyomány szerint az 1361-ben kitört éhínség miatt kapta, mert építési munkálatai a város éhező munkanélkülieinek adtak kereseti lehetőséget.

¹⁴² Petřín német neve.

¹⁴³ Sébastien Le Prestre de Vauban (1633–1705) politikus, Franciaország marsallja, kora leghíresebb hadmérnöke, hadi építész. Itt a XVIII. századi, Mária Terézia korabeli erődítési részről van szó, egyik bástyájában csillagvizsgálóval. Nem Vauban építette, itt az ő nevét viselő rendszerről van szó: a védőfalakat alacsony bástyákkal alakították ki.

¹⁴⁴ Strahovi kolostor: 1143-ban alapította a premontrei rend.

¹⁴⁵ A Hradcsin, csehül: Hradčany. Gyakorlatilag a várnegyed.

Pozsony, 1918. április 5.

Nem volt érdemes sokat szemlélődni a hóvihár miatt, tehát leszállottunk, és azon az úton mentünk vissza, amelyen jöttünk. Megtekintettük kívülről a Szent Sír kápolnáját, Szt. Lőrinc templomát¹⁴⁶ és a cseh turistaklub pavilonját. A Kinsky-kerten¹⁴⁷ átsétálva lementünk a villamoshoz, és egynéhány szórakozóhelyet látogattunk meg ismét az este folyamán.

A következő napon, december 16-án délelőtt ismét Wagner volt a kísérőm, ki a cseheknek még ádagabb gyűlölöje volt, mint Lanzenmüller. Ezúttal utunk célja a Hradschin volt. Villamossal mentünk fel, és áthaladva egy hídon a Hirschgrabennek nevezett szakadékon,¹⁴⁸ csakhamar a nagy épülettömegek között voltunk. Az utakon egyedül itt olvasható a cseh felírás mellett német is.

Pozsony, 1918. április 12.

A királyi palota zárva volt, van valami három udvara, amelyen végigcsatangoltunk,¹⁴⁹ de a tél miatt a szobrok, kutak be voltak fedve, így különösebb dolgokat nemigen láthattunk, miért is habozás nélkül Szent Vid templomába¹⁵⁰ mentünk, hol egy misét is hallgathattam. Nem érzem magamat hivatottnak, hogy a nagy gótikus templomról véleményt alkossak az építészet szempontjából, de gazdagabb berendezési istenházat még nem láttam, annyi tény. Csak a templomnak szentély felé eső része volt

¹⁴⁶ A barokk stílusban épült Szent Lőrinc-templom (kostel sv. Vavřince) még a Petřín-dombon áll. A templommal szemben található az Isten sírja kápolna (kaple Božího hrobu), mely 1732-ben épült. A kápolna a Strahovi kolostortól idáig vezető Kálvária utolsó stációja.

¹⁴⁷ Csehül: Kinského zahrada vagy Zahrada Kinských. 1755–1765 között, rokokó stílusban épült palota és annak kertje, 1768-tól a Kinsky család tulajdonában. Az épület jelenleg a Cseh Nemzeti Galéria egyik művészeti múzeuma, a kert nyilvános.

¹⁴⁸ Csehül: Jelení příkop. A prágai vár északi oldalánál futó mélyedés, a Brusnice-patak völgye, eredetileg a vár természetes védelmét szolgálta.

¹⁴⁹ A királyi várról van szó. A palota a prágai vár harmadik udvarának keleti oldalán álló épület, a város legjelentősebb és legnagyobb világi jellegű gótikus építménye.

¹⁵⁰ Szent Vitus-székesegyház (cseh nevén: Katedrála svatého Víta, Václava a Vojtěcha), a Prágai Érsekség főtemploma, gótikus (1344) és neogótikus (1844–1873) stílusú épület, a cseh királyok temetkezési helye.

megtekinthető, mert a másik rész renoválás alatt áll. Különösen megnyerte a tetszésem a szentély ablakainak merész könnyedsége és az ívek bámulatos aprólékos kidolgozása. A szem elkápráztat, ha hosszabb ideig figyelemmel nézi őket. Gyönyörű alkotás a királyi páholy, melynek faragványai csodálatot keltők. A sok szobor, oltár, síremlék, mik lépten-nyomon a szemek elé tárulnak, meghaladnak minden képzeletet. Futólagos megtekintéssel vajmi halvány fogalmat alkothat az ember magának. A különféle korokban és különféle stílusban épített emlékek vajmi tarka képet nyújtanak a szemlélőnek. Hatalmas arányú a barokk stílusban épült Nepomuki Szent János ereklyetartója ezüstből, melyet Mária Terézia készíttetett,¹⁵¹ és mint mondják, 2000 kg ezüst volt hozzá szükséges. De minden képzeletet felülmúl műkincseivel a Szent Vencel-kápolna,¹⁵² melynek falazata és ajtaja tele van arany- és ezüstdíszítéssel, drágakövekkel kirakott mozaikokkal és régi, szép freskókkal.¹⁵³ Minden tárgy becses történelmi emlékmű. Napok kellenének tüzetes áttanulmányozásához, haj, de mikor csak pár perc áll rendelkezésre! A kápolna feledhetetlen benyomást keltett¹⁵⁴ rám pazar kincseivel, melyhez hasonlót még sehol sem láttam. Még az esztergomi főkapitány kincstára¹⁵⁵ sem közelíti meg. Mindössze felületes képekkel kellett megelégednem és távoznom. Még megemlítem, hogy a kanonokok¹⁵⁶ itt is oly kövérek, mint másutt, de az isztergomi palástot viselnek, mely fent hermelingallérral bír. Furcsa alakok. Rikító és túltömött ruházódás!

¹⁵¹ Csehország, a folyók, hidak, hajósok, vízimolnárok, halászsok védőszentje, a gyónási titok mártírja. A székesegyházban van eltemetve. 1729-ben avatják szentté.

¹⁵² Az 1362 és 1367 között épített, gótikus kápolna, Szent Vencel fejedelem sírhelye.

¹⁵³ Az egykori körtemplom helyén álló, részben féldrágakövekkel borított falú kápolna eredeti freskómaradványai, valamint egy 1541-ben festett reneszánsz falikép, amely a fejedelem meggyilkolását ábrázolja.

¹⁵⁴ Helyesen: tett.

¹⁵⁵ Esztergomi Bazilika és a Főszékesegyházi Kincstár.

¹⁵⁶ Itt valószínűleg a kifejezést egyszerűen a papokra használja. A kanonok szó jelentését lásd a *Magyar katolikus lexikon* online változatán: <http://lexikon.katolikus.hu/K/kanonok.html> (Letöltve: 2016. 07. 21.)

A Szent Vid-templom és a királyi palota közt kell lenni Szent György lovas szobrának is, de ezt sajnos nem láttam, valószínűleg faburokkal volt befedve ez. A Kolozsvári testvérek, magyar szobrászok alkotása,¹⁵⁷ és így engem különösen érdekelt volna.

Már nem emlékezem tisztán, hogy mit minő sorrendben néztem meg, de ez mellékes is. Itt van Szent György temploma, legrégebbi e nemű épület Prágában, nemes román stílusban.¹⁵⁸ Restauráció¹⁵⁹ alatt áll a maga egészében. Innen kanyarodtunk el az úgynevezett Alchimista utcába,¹⁶⁰ mely a Hirschgraben felé néző várfalhoz építve húzódik meg. Tipikus középkori házak, oly kicsinyek, hogy alig lehet elképzelni, hogy hogyan lakhattak benn emberek. Itt mutogatják Tycho de Brahe¹⁶¹ házát is, és alkimista kályháját,¹⁶² amelyen most megváltozott viszonyokkal finom pecsenyét sütöttek éppen. Gyönyörű kilátás van innen a Szarvas-árokra,¹⁶³ az úgynevezett Weisser Turmra¹⁶⁴ balra és Daliborkára¹⁶⁵ jobbra, oldalt a réztetejű Belvedere épületre,¹⁶⁶

¹⁵⁷ Kolozsvári Márton és György alkotása 1373-ból, amely Európa első bronzból készült, teljes alakos lovas szobra. „A szobor első említése 1541-ből maradt fenn, Václav Hájek cseh krónikájában. Ekkor már Prágában van, a Mihulka-torony közelében mint kütszobor... Hogy mikor és hogyan került Prágába, azt nem tudjuk.” PROKOPP Mária: Márton és György Sárkányölő Szent György-szobra, 1373. *Korunk*, 2001/7. 15–20. Lásd továbbá: SÜMEGI György: Kolozsvári Márton és György Szent György-szobrának néhány képzőművészeti ábrázolásáról. *Korunk*, 2006/10. 120–126.

¹⁵⁸ A Szent György-bazilika román stílusú, 920-ban alapították, 973-ban a szomszédos bencés kolostorral kibővült épületegyüttes. Az 1142-es tűzvész után átépítették, szintén román stílusban.

¹⁵⁹ Restaurálás.

¹⁶⁰ Az Aranyművesek utcája vagy Arany utcácska (Zlatá ulička) korábbi neve.

¹⁶¹ Tycho de Brahe (1546–1601) – dán csillagász, aki életének utolsó szakaszát töltötte Prágában.

¹⁶² Hagymány alapján kialakult turisztikai látványosság.

¹⁶³ A Szarvas-árok a Brusnice-patak torkolati szakasza Prágában, a Hradzsintől, a vártól és a Kisoldaltól északra. Alsó végén a patak a Moldvába torkollik. Az ároktól északra a Királyi kertek találhatóak.

¹⁶⁴ Itt valószínűleg a Szent György-bazilika kettős, fehér színű ikertornyáról van szó.

¹⁶⁵ A Daliborka-torony 1496-ban épült, és egészen a XVIII. századig börtönként működött. A torony nevének legendája onnan ered, hogy első rabját Dalibornak hívták.

¹⁶⁶ Belvedere Nyári Palota.

elől pedig a gyönyörű fekvésű és szép Kadett-iskola épületeire.¹⁶⁷ Miután kedvemre szétnéztem a kis konyhában és szobában, utunk Daliborka tornyához vezetett, mely erődítmény, és börtönül szolgált a régi időkben. Nevét a leghíresebb politikai foglyáról bírja.¹⁶⁸ Láncok, néhány kínzóeszköz, többféle fülke, föld alatti börtön látható itt teljes épségben. Az ember elfogódottan járja e szomorú helyeket be, mert érzi, hogy mily sok szenvedés fűződik e csupasz helyekhez. Látható itt egy teljes játékkártya is, melyet állítólag Daliborka készített és saját vérével rajzolt meg elég ügyesen. Csodálom, hogy nem üveglap alatt tartják. A nedvesség így rövidesen tönkre fogja tenni.

Sokáig szemléltem azt a gyönyörű képet, amely Hradschinról letekintve tárul az ember szemei elé. Közvetlenül alattunk régi főúri épületek, a Pálffyoknak is van itt házuk,¹⁶⁹ aztán a nem mély, de széles Moldva, azon túl a város mindinkább elhúzódó körvonala. A cseh Nemzeti Színház a folyóparton,¹⁷⁰ Vysehrad távoli erődítményei, a sok torony, gyárkémény, mint valami bűvös panoráma hat az emberre. De sietnem kellett, és így búcsút vettem a meseszép kilátástól, a főkapun¹⁷¹ kiléptünk. Térség van itt, jobbról az érseki palota, balról pedig a Schwarzenberg-palota, mely groteszk, keleties stílusban [van] építve, technische Museum¹⁷² van itt berendezve, azonfelül, ha jól emlékszem, szeminárium gyanánt is szolgál.¹⁷³ Leérve a Nerudova ulicéra,¹⁷⁴ mely régi, barokk stílű házakból áll, eljutottunk az oly híres

¹⁶⁷ Az Infanteriekadettenschule (Gyalogsági kadétiskola) épületegyüttese Prágában, amely 1869–1918 között működött.

¹⁶⁸ Lásd a 165. jegyzetet.

¹⁶⁹ Eredetileg 1655–1661 között barokk, majd a XVIII. század folyamán klasszicista stílusban újjáépített palota.

¹⁷⁰ 1851-ben határozták meg a színház helyét a Moldva folyó partján, a végleges színházépület 1877-re készült el, megnyitója 1881-ben volt.

¹⁷¹ A prágai vár harmadik udvaráról nyíló főkapu, Nicolaus Pacassi (1716–1790) olasz származású osztrák építőmester, Mária Terézia udvari építész tervezte, s Ignaz Franz Platzer (1717–1787) cseh udvari építész puttói díszítik.

¹⁷² Technika(történet)i múzeum (német).

¹⁷³ Az empire stílusú Schwarzenberg-palotát 1800–1810 között emelték az érseki hivatal számára. (Több funkciója után ma a svájci nagykövetségnek ad otthont. A Prágai Nemzeti Technikai Múzeum ma egy külvárosi, modern épületben található.)

¹⁷⁴ Neruda utca (cseh).

Károly-hídhöz, mely a királyi várat összekötötte az Altstadttal, és talán a világ legrégebb ép hídja, kőből épült egészen. Neve után ítélve IV. Károly, Zsigmond királyunk atyja¹⁷⁵ építhette. Hatalmas torony mindkét hídfőnél. A híd tele van régi szobrokkal. A bejárást védő bal parti torony mellett látható egy igen megkopott Roland-szobor is, mely a németek nagy múltját hirdeti itt, mely – sajnos már alig a jelené.¹⁷⁶ A híd bal oldalán egy emléktábla jelöli azt a helyet, ahonnét Nepomuki Szent Jánost a vízbe hajították.¹⁷⁷ A hídról nagyon jól látható a Hradschin kiugró tanácsterme, honnan 1618 májusában Fabriciust és két társát az ablakon kidobták, mely a harmincéves háború bevezetése volt,¹⁷⁸ akárcsak a mostaninak a trónörökös pár meggyilkolása.¹⁷⁹ Mindjárt a jobb parti hídfőnél, balra látható IV. Károly szobra,¹⁸⁰ és itt van a Serafi Szent Ferenc temploma.¹⁸¹

¹⁷⁵ IV. Luxemburgi Károly (1316–1378) – 1335-től német-római császár, 1346-tól cseh király. Luxemburgi Zsigmond (1368–1437) – 1387-től magyar, 1411-től német, 1419-től cseh király, német-római császár (1433–1437).

¹⁷⁶ A Moldva fölött átvezető kőhidat 1357–1402 között építették, az óvárost és a Kisoldalt köti össze. Két végét gótikus tornyok zárják le. Roland-szobor a bal oldali toronynál (sem a jobb oldalinnál) nincs, itt a Szent Ivó-szoborról, Matthias Bernhard Braun (1648–1738) osztrák szobrász 1711-ben elkészült alkotásáról van szó.

¹⁷⁷ Nepomuki Szent János (aki a folyóba dobattatva lelte halálát) szobrát még az 1400-as években állították föl a hidon, a szobrok közül elsőként.

¹⁷⁸ Prágában a cseh protestánsok, Heinrich Matthias von Thurn (1567–1640) gróf vezetésével a kormányzat megbuktatására – gyakorlatilag a katolikus–protestáns ellentétet lezáró augsburgi vallásbéke pontjait elutasítandó – szervezett összeesküvés során támadt vita hevében 1618. május 23-án kidobták a Hradzsín ablakán a császárpárti Jaroslav Martinitz (1582–1649) osztrák császári udvari tanácsos várgroft, Vilém Slavata (1572–1652) cseh tanácsos, tartományi főbíró és Fabricius nevű titkárukat. Az összeesküvők számítása ellenére a kidobottak kisebb sérülésekkel túlélték a 18 méteres zuhanást, és elmenekültek. A cseh protestáns rendek ezután kapcsolatba léptek a morva, sziléziai, magyar rendekkel és Bethlen Gábor erdélyi fejedelemmel, valamint a német Protestáns Unióval. Ezzel vette kezdetét a harmincéves háború.

¹⁷⁹ 1914. június 28-án Ferenc Ferdinánd osztrák–magyar trónörökösét és feleségét, Zsófia hercegnőt Sarajevóban meggyilkolták, ami közvetett okot szolgáltatott az első világháború kitörésére.

¹⁸⁰ IV. Károly német-római császár lovas szobra, Ernst Julius Hähnel (1811–1891) szobrász neogótikus stílusú alkotása (1849).

¹⁸¹ Tévedés, az Assisi Szent Ferenc-templomról van szó.

Utólagosan említem meg, hogy a Nerudova utcán lemenve, megtekintettem még előző napon Szent Miklós templomát, mely nagyon szép barokk stílusú és bévül gyönyörű freskókkal [van] díszítve.¹⁸²

Az Altstadtban még az előző napokban bolyongtam. A szűk utcák jellegzetesek. Érdekes épület a német műegyetem és a német országos színház, mely már igazán ócska épület.¹⁸³ Megtekintettem a gótikus Teinkirche belsejét, melyhez az út egy régi házon át visz, de nem találtam oly érdekesnek, mint gondoltam. Igaz, alig volt időm a tüzetes szétnézésre, mivel el kellett már utaznom. Érzékeny búcsút vettem fáradhatatlan kísérőmtől, és siettem a Franz Josef Bahnhofra, mely az idáig látott legszebb állomás,¹⁸⁴ hol a délutáni gyorsvonatba beszállva Taboron és Gmunden,¹⁸⁵ eléggé egyhangú vidéken át, estére Bécsbe érkeztem.

Prágának történelmi emlékekben való gazdagsága csaknem kimeríthetetlen. Őszintén irigylem is érte. Amennyire el tudtam merülni régiségeinek a szemléletében, melynek csekély részét láttam csak, úgy utáltam a cseh lakosságát. Ha lehetséges, valamikor ide még visszatérek, hogy tanuljak a régiségein.

A Hradschin az alatta folydogáló Moldvával hasonlatos a budai várhoz, bár ennek a képe mégis nagyobb arányú, ha nem is dicsekszik különös régiséggel. Csak emlékeztetőül jegyzem meg, hogy a Károly-hidat az 1890-es években egy jégár áttörte, a kijavítás szemmel látható.¹⁸⁶

¹⁸² A Kilian Ignaz Dietzenhofer (1689–1751) cseh építész tervei alapján 1704–1755 között barokk stílusban épült templom mennyezeti freskói Szent Miklós és Szent Benedek életét mutatják be (a templom eredetileg bencés apátság volt).

¹⁸³ A mai Stavovske Színház (Stavovske divadlo), Európa egyik legszebb színháza, 1781–1783 között épült, klasszicista stílusban. Az eredetileg Nosttitz Gróf Színháznak nevezett teátrum 1799-től 1920-ig a Királyi Német Színház nevet viselte.

¹⁸⁴ Ferenc József-pályaudvar (német). Ma Prágai főpályaudvar (Praha hlavní nádraží). 1871-ben nyílt meg, Ferenc József nevét az első világháború végéig viselte. Szépségét Josef Fanta (1856–1954) cseh építésznek köszönheti, akinek a tervei szerint 1901–1909 között szecessziós stílusban újjáépítették.

¹⁸⁵ Tabor: csehországi, Gmunden: ausztriai település.

¹⁸⁶ A híd első nagy restaurálása 1874 és 1883 között zajlott, ekkor a toronyokat újították fel. Ezt követően az 1890. szeptember 4-én reggel fél hatkor a

A város összképe igen harmonikus és kedves, de az újabb részei azért nem éppen különlegesek. A kövezet rossz. A Pulverturm melletti Repräsentationshaus mintegy a cseh törekvések középpontjának tekinthető. Pazarul és gazdagon díszítve épült.

Isten veled, Prága! A viszontlátásra!

O. A. M. D. G.¹⁸⁷

hídra zúduló jeges ár több szobrot széttört. A szobrok helyreállításának látható nyomairól van szó.

¹⁸⁷ Omnia ad maiorem Dei gloriam (latin): a jezsuiták jelmondata. „Mindent Isten Nagyobb Dicsőségére” fordításban ismert.